UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filosofická fakulta
Katedra politologie a evropských studií

Jakub Kohút

Lidskoprávní politika České republiky vůči Bělorusku

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Markéta Žídková Ph.D., M.A.

OLOMOUC 2014

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci, dne 25. 4. 2014 Podpis:

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucí mé bakalářské práce Mgr. Markétě Žídkové Ph.D., M.A. za její vedení, cenné připomínky, trpělivost a přátelský přístup. Rovněž musím vyjádřit své díky mé rodině a přátelům, kteří mě v průběhu psaní práce podporovali.

Obsah

Seznam použitých zkratek 4

Úvod 5

1. Teoretické vymezení práce 9

1. 1 Lidská práva v zahraniční politice států 9

1. 2 Kritika politiky lidských práv 12

1. 3 Konkretizace přístupu a sledovaných jevů 13

1. 4 Politický vývoj Běloruska 16

2. Lidskoprávní politika ČR vůči Bělorusku 19

2. 1 Vývoj české zahraniční politiky 19

2. 2 Vývoj lidskoprávní politiky ČR 22

2. 3 Bělorusko v lidskoprávní politice ČR 25

3. Česká politika lidských práv v EU 32

3. 1 Lidská práva a demokracie ve vnější politice EU 32

3. 2 Aktivita ČR vůči Bělorusku v rámci SZBP EU 35

3. 3 Aktivita ČR vůči Bělorusku v rámci VP 37

Závěr 39

Literatura 42

Abstrakt 51

Abstract 52

Seznam použitých zkratek

AI	Amnesty International
AMO	Asociace pro mezinárodní otázky
BNF	Běloruská národní fronta
COHOM	pracovní skupina Rady EU pro lidská práva
CSF	Fórum občanské společnosti
EIDHR	Evropský nástroj pro demokracii a lidská práva
EK	Evropská komise
EPS	Evropská politika sousedství
ES/EU	Evropská společenství/Evropská unie
ESD	Evropský soudní dvůr
ESLP	Evropský soud pro lidská práva
KPB	Komunistická strana Běloruska
MZV	Ministerstvo zahraničních věcí
NATO	Severoatlantická aliance
NGO	nevládní organizace
OBSE	Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě
Odbor LPTP	Odbor lidských práv a transformační politiky
OSN	Organizace spojených národů
PCA	Dohoda o partnerství a spolupráci
RVHP	Rada vzájemné hospodářské pomoci
SZBP EU	Společná zahraniční a bezpečnostní politika EU
TS/TRANS	Transformační spolupráce
ÚMV	Ústav mezinárodních vztahů
VP	Východní partnerství
V4	Visegrádská čtyřka/skupina

Úvod

České země prošly ve dvacátém století různými změnami – jak územními, tak státoprávními. Spolu s tím docházelo i ke změnám režimů – parlamentní demokracie první republiky byla narušena nejprve druhou světovou válkou a poté nahrazena komunistickým režimem, po jehož zhroucení v roce 1989 ČR navázala na demokratickou tradici meziválečného období. I když se v současnosti ČR již řadí k ustáleným demokraciím, v době totality docházelo na českém území k rozsáhlému porušování lidských práv a svobod. Tato negativní, ale svým způsobem velmi cenná zkušenost výrazně ovlivňuje chování českého státu v mezinárodním prostředí dnes. Vlastní prožitek nedemokratického režimu mimo jiné výrazně zformoval podobu moderní české zahraniční politiky, ve které jsou myšlenky demokracie, svobody a lidských práv pevně zabudovány a ČR se je snaží předávat ostatním zemím. Tento lidskoprávní prvek je v naší zahraniční politice přítomen stále, byť s proměnlivou intenzitou v závislosti na hodnotové orientaci jednotlivých politických představitelů.

ČR zažila ve svém polistopadovém období rychlý vývoj ve všech směrech. Nejinak je tomu u české zahraniční politiky, která po roce 1989 zaznamenala významný progres. Po nucené orientaci na státy východního bloku se ČR rozhodla pro svůj „návrat do Evropy" a prioritní se pro ni staly vztahy s USA a Evropskými společenstvími (ES). Dříve těsné vztahy se sovětskými a ostatními východními zeměmi byly zastíněny prozápadním entuziasmem. Příkladem státu, který byl první dekádu po sametové revoluci v podstatě opomíjen, je Bělorusko, na které se zaměřuje i celá tato práce. Situace se začala měnit s nástupem nového tisíciletí. Začleněním ČR do NATO v roce 1999 a do Evropské unie (EU) v roce 2004 byl úspěšně dokončen největší cíl zahraniční politiky 90. let – integrace do euroatlantických struktur. Česku se tak otevřel prostor pro zintenzivnění vztahů s dříve poněkud přehlíženou východní polovinou Evropy, včetně Běloruska.

Tato země by možná zůstávala českými politiky dále opomenuta, kdyby na sebe nestrhla negativní pozornost nejen ČR, ale i celého Západu. Po pádu SSSR zde byly i nepatrné náznaky demokratické tranzice potlačeny již v zárodku. Od roku 1994 vládne v zemi prezident Alexandr Lukašenko, jehož vinou je Bělorusko považováno za poslední diktátorský režim v Evropě. Je to tedy případ země, vůči které se ČR rozhodla uplatňovat politiku podepřenou svými zkušenostmi nabytými během své nedemokratické éry. Členství v EU českou pozici posílilo a od té doby může ČR na Bělorusko apelovat ještě efektivněji.

Cílem této bakalářské práce je charakterizovat zahraniční politiku ČR vůči Bělorusku. Vzhledem k nedemokratické povaze běloruského režimu je zde pozornost věnována hlavně politice lidských práv ČR. Hlavní výzkumnou otázkou, kterou si práce klade, je: Čím je charakteristická lidskoprávní politika ČR vůči Bělorusku? Vedlejší výzkumné otázky jsou následující: Jaké prostředky uplatňuje česká politická reprezentace k podpoření lidských práv a demokracie v Bělorusku? Je česká zahraniční politika vůči Bělorusku kontinuální? Do jaké míry se česká zahraniční politika vůči Bělorusku odchyluje od postojů EU? Práce je časově zasazena mezi léta 1989 – 2014 s určitými přesahy do minulosti. Jak v případě ČR, tak Běloruska tedy operujeme s obdobím moderních nezávislých národních států.

Vzhledem k specifičnosti tématu je práce koncipována jako deskriptivní případová studie s analytickým přesahem. Snahou popisné studie je zachytit určitý obraz výseku reality co nejpřesněji vzhledem k potřebám uživatele. (Ženka, Kofroň 2012: 19) U deskriptivní studie musíme stanovit: účel popisu (tím je v tomto případě charakteristika a analýza lidskoprávní politiky ČR vůči Bělorusku), realistický seznam témat, jejichž deskriptivní zpracování bude znamenat přijatelný popis toho, co se zkoumá (akce, prohlášení a opatření tuzemských zahraničněpolitických aktérů vůči Bělorusku na domácí i evropské scéně) a témata, která budou považována za základní (lidskoprávní rozměr zmíněných akcí, opatření a prohlášení). (Hendl 2005: 110) Nezbytné je ale i užití analytické metody, jelikož analýza dat začíná už na začátku sběru dat a v dalším průběhu výzkumu se průběžně střídá fáze sběru dat a analýzy. Cílem je pak dát smysl shromážděným údajům z případové studie. (Tamtéž: 226, 228) Analýza a deskripce fungují v této práci v součinnosti – primární i sekundární zdroje jsou podrobeny analýze.

Text je rozdělen na tři kapitoly, které se skládají z několika podkapitol. První kapitola představuje teoretický a ideový základ této bakalářské práce. Soustředí se na představení moderní politiky lidských práv jako součásti zahraniční politiky – včetně stručného nástinu jejího vývoje po druhé světové válce, představení jejích nejdůležitějších principů, ale také kritiky a polemiky, která se ohledně lidskoprávní tématiky vede. Nezbytné je i zdůvodnění konkrétního přístupu a kategorizace jevů sledovaných v práci. Závěrem je pojednáno o politickém vývoji Běloruska. Tento vnitropolitický exkurz je vhodný ke snazšímu pochopení návazností v druhé kapitole.

Druhý oddíl je možné označit za nejdůležitější část práce, jelikož se zabývá českou zahraniční politikou vůči Bělorusku, přičemž se zaměřuje na její lidskoprávní aspekty. Zahrnuje tři podkapitoly. První dvě dokumentují vývoj české polistopadové zahraniční a

lidskoprávní politiky včetně hlavních zahraničněpolitických témat a zásadních koncepčních dokumentů. Poslední část identifikuje a analyzuje různé aktivity jednotlivých důležitých aktérů české zahraniční politiky vůči Bělorusku v souvislosti s lidskoprávní oblastí. Zaměřuje se na prohlášení a kroky dosavadních vlád a prezidentů, ministerstva zahraničí, parlamentu, nevládních organizací (NGOs), příp. dalších ad hoc aktérů, přičemž se snaží postupovat chronologicky od období po sametové revoluci do současnosti.

Poslední kapitola se věnuje evropskému rozměru české zahraniční politiky, konkrétně postavení ČR v oblasti východní politiky EU. Počáteční podkapitoly opět slouží ke stručnému vhledu do problematiky lidských práv, tentokrát z perspektivy EU. Tyto úvodní části mají čtenáři stručně přiblížit jak úroveň ochrany lidských práv uvnitř EU, tak lidskoprávní dimenzi Společné zahraniční a bezpečnostní politiky (SZBP) EU. Snahou dalších částí je zjistit, zda se ČR aktivně podílí na evropské politice vůči východoevropským zemím (tedy i Bělorusku), a zda se česká lidskoprávní politika výrazněji odlišuje od té evropské či zde dochází spíše ke koordinaci a sjednocování českých a evropských postojů. Poslední oddíl obsahuje rovněž charakteristiku projektu Východní partnerství (VP) a hodnotí působení ČR v tomto ohledu. Závěr patří sumarizaci poznatků a jejich finálnímu zhodnocení. Zároveň jsou zodpovězeny výzkumné otázky, stanovené na začátku práce.

V textu je využita rozličná literatura české i zahraniční provenience. V první teoretické kapitole jsou často zastoupeny příspěvky odbornice na lidská práva v mezinárodních vztazích Štěpánky Zemanové. Publikace Radky a Petra Drulákových *Tvorba a analýza zahraniční politiky* srozumitelně a přehledně vysvětluje základní přístupy ke zkoumání zahraniční politiky, proto je v úvodní kapitole též opakovaně citována. Velkým přínosem pro teoretickou oblast lidských práv jsou texty Jacka Donnellyho, mezinárodně uznávaného experta na tuto problematiku. Co se týče vnitropolitické situace Běloruska, velmi podrobně se jí věnuje anglický historik a politolog Andrew Wilson ve své knize *Belarus – The Last Dictatorship in Europe*. Jasně podané informace o povaze běloruských represí poskytla argentinská autorka Margarita Balmaceda, specializující se hlavně na postsovětskou východní Evropu. Kromě zmíněných badatelů se zemi blíže věnuje např. exilový běloruský politolog Andrey Suzdaltsev, německý specialista Jörg Forbrig či z odborných periodik New Eastern Europe.

Druhá, stěžejná část práce, je bohatá především na primární zdroje. Obsahuje množství materiálů Ministerstva zahraničních věcí ČR (MZV) – nejčastějšími jsou každoroční Zprávy o zahraniční politice ČR, koncepční dokumenty nebo stanoviska ministerstva k zahraničním událostem. Výrazné zastoupení mají i pravidelná roční

hodnocení české zahraniční politiky – ať už s autorstvím Asociace pro mezinárodní otázky (AMO) či Ústavu mezinárodních vztahů (ÚMV). První dekádu české zahraniční politiky se podařilo výstižně zmapovat mj. německé diplomatce Josefine Wallat. Lidskoprávní dimenzi naší zahraniční politiky dostatečně pokrývají čeští autoři jako Veronika Bílková, Tomáš Weiss, Tomáš Pštross či Gabriela Dlouhá. Mechanismy fungování ambiciózního českého lidskoprávního projektu Transformační spolupráce (TS) dobře osvětlil na své přednášce Jan Látal z Odboru lidských práv a transformační politiky (LPTP).

Závěrečná kapitola využívá informace z monografie *Dimenze ochrany lidských práv v EU* od Naděždy Šiškové a příspěvky odborníka na ústavní právo Josefa Blahože k objasnění stavu lidských práv v EU. Aktivitami ČR vůči Bělorusku v evropském prostředí se zabývají např. Ľubomír Majerčík a Hubert Smekal, zakladatelé Centra pro lidská práva a demokratizaci, jež představuje u nás ojedinělou nezávislou akademickou instituci, nebo Marek Neuman a Vladimír Bartovič, kteří se zaměřili na činnost českých mimovládních organizací. Stejně jako ve druhé části se i v poslední nachází primární zdroje především z Ministerstva zahraničních věcí ČR, případně z různých institucí a organizací EU, spjatých s tématem. Zbývající prameny mají hlavně doplňující charakter.

Celkově se české zahraniční politice věnuje poměrně velký počet tuzemských publikací, obtížněji je však dostupná literatura se zaměřením na Bělorusko. Východoevropská tématika se bohužel velmi často a očekávaně zužuje na vztahy ČR s Ruskou federací či Ukrajinou. Informovanosti nepřispívá ani běloruská izolace v porovnání s ostatními zeměmi. Tuzemští autoři ve spojitosti s Běloruskem často poukazují na program Transformační spolupráce, kde je tato země jednou z prioritních, na které se soustředí česká pozornost. Dopouštějí se však zjednodušení, které vyvolává dojem, že tato relace postihuje všechny aspekty česko-běloruských vztahů. Bělorusko tak zůstává českými autory až na výjimky opomíjeno, případně je téma simplifikovaně zpracováno.

Zahraniční literatura je, co se týče vnitřního politického uspořádání Běloruska, samozřejmě bohatší. Ale i přesto se většina publikací tématu věnuje povrchně. Pečlivý rozbor jako v knize Andrewa Wilsona je spíše výjimkou. Jako nedostatečnou lze vyhodnotit literaturu zabývající se přímo lidskoprávní zahraniční politikou států. Anglofonní odborná literatura se často zaměřuje na americkou a kanadskou politiku lidských práv, neboť tyto země jsou nahlíženy jako vzorové, byť je toto postavení v posledních letech stále více zpochybňováno. Poměrně frekventované jsou i analýzy lidskoprávní politiky velkých mezinárodních aktérů (Rusko, EU jako celek), nicméně malé státy jsou v tomto případě v odborných publikacích spíše opomíjeny.

1. Teoretické vymezení práce

V následujícím textu nalezneme vysvětlení termínů a konceptů, které jsou v práci využity. Snahou je rovněž přiblížit zahraniční politiku v oblasti lidských práv i s polemikou, která k ní patří. Jedná se hlavně o interpretaci termínu lidská práva, o jehož významu a obsahové náplni se vedou spory. Součástí je také upřesnění, se kterými lidskými právy budeme operovat v souvislosti s Běloruskem. Další části se věnují základům lidskoprávní politiky a též narůstající kritice tohoto konceptu. Úvodní text dále specifikuje zahraničněpolitické pojmy, důležité pro účely práce a kategorizuje prostředky, které budou v jejím rámci sledovány. Nakonec je zařazena podkapitola o politickém vývoji Běloruska, protože je potřebné pochopit alespoň základní politické reálie a vývoj země, které se práce týká.

1. 1 Lidská práva v zahraniční politice států

Lidská práva jsou v dnešní době vysoce aktuálním a nutno dodat také populárním tématem. Nejčastěji jsou však zmiňována v souvislosti s jejich porušováním, pozitivních prohlášení je relativně málo. Negativní hodnocení stavu lidských práv zaznívají hlavně od politických představitelů a neziskových organizací z euroatlantického, převážně liberálně-demokratického prostoru směrem ke státům, které údajně tato práva potlačují. Ani geografické ohraničení, ani to, zda je kritika oprávněná či účelová, není možné zevšeobecnit. Nicméně, bezpochyby se v dnešní době jedná o silný nástroj k ovlivňování ostatních států, který tvoří důležitou součást mezinárodních vztahů. Není tedy překvapením, že se většina zemí snaží lidskoprávní agendu do svých zahraničněpolitických koncepcí nějakým způsobem zakomponovat. Buď pouze proto, aby se vyhnuly kritice od ostatních aktérů mezinárodního systému, nebo kvůli svému přesvědčení.

Obecně vymezit zahraniční politiku je zdánlivě jednoduché, ale množství různých definic svědčí spíše o opaku. Klasická definice pochází od Waltera Carlsnaese, podle něhož „zahraniční politika zahrnuje činnosti, které, vyjádřené ve formě jednoznačně stanovených cílů, závazků a směrnic, a prováděny zástupci vlády jednajících jménem jejich suverénních komunit, jsou zaměřeny na cíle, podmínky a aktéry, které chtějí ovlivnit a které se nacházejí mimo jejich územní legitimitu.“ (Carlsnaes citován in Smith et al. 2012: 2) V současnosti je častým cílem státu ovlivnit právě stav lidských práv v jiných zemích. Co konkrétně si lze představit pod termínem „lidská práva“?

Formulovat a významově vymezit lidská práva je složité. Existuje zde totiž hned několik možností, jak daný výraz a jeho obsahovou náplň chápat. OSN specifikuje lidská práva jako „práva vlastní všem lidským bytostem, bez ohledu na jejich národnost, bydliště, pohlaví, národnostní a etnický původ, barvu, náboženské vyznání, jazyk, nebo jakékoliv jiné postavení. (OSN 2012) Tato charakteristika naznačuje, že lidská práva jsou něco, co je nám dáno už při narození. Jiný pohled nabízí Peter R. Baehr, když tvrdí, že „lidská práva jsou mezinárodně schválené hodnoty, standardy a pravidla, upravující chování států vůči svým vlastním občanům i neobčanům.“ (Baehr, Castermans-Holleman 2004: 3) Těchto rozporů v chápání lidských práv si všimla profesorka Marie-Bénédicte Dembour, která představila hned několik myšlenkových proudů.

Identifikuje čtyři skupiny odborníků a čtyři různé pohledy na danou problematiku: „přirození odborníci“ považují lidská práva za přirozeně daná; „deliberativní“ za dohodnutá; „protestní“ za vybojovaná a „diskursivní“ pouze za diskutovaná. (Dembour 2010: 1) Dané základní rozlišení autorka dále analyzuje a charakterizuje jednotlivé „školy“, jak je sama nazývá. Jako nejvhodnější se jeví pojetí lidských práv „deliberativní školou“. Přiznává to i Dembour, přičemž poznamenává, že ortodoxie se čím dál více přiklání k tomuto proudu, namísto „přirozeného“. Podle „deliberativních“ odborníků vznikla lidská práva zásluhou společenské smlouvy. Rádi by sice viděli, že se lidská práva stala univerzální, ale uznávají, že to bude vyžadovat čas. Navíc tvrdí, že k tomu dojde, pouze pokud si všichni lidé na světě uvědomí, že lidská práva jsou nejlepšími možnými právními a politickými normami, podle kterých může být společnost řízena. (Tamtéž: 3) K tomu stavu má však lidská společnost ještě daleko.

Stejně jako jiné složky zahraniční politiky (např. ekonomická), má i lidskoprávní politika svá pravidla a principy. Byť je považována za relativně nový jev, ve skutečnosti má dlouhé historické kořeny, neboť téměř ve všech dějinných epochách vznikaly momenty, kdy se státy snažily chránit jednotlivce vně svého teritoria a kdy se jim jiné státy pokoušely v těchto aktivitách bránit. (Zemanová 2007: 27) Koncept lidských práv, v podobě, v jaké existuje v dnešní době, se ale začíná formovat až po konci druhé světové války, přičemž se vyvíjí ve dvou základních etapách. Nejprve se zaměřuje na budování mezinárodního standardu, odrážejícího základní principy nakládání s každou lidskou bytostí. Od poloviny 70. let 20. století díky existenci závazných mezinárodních norem (zejména Paktů o lidských

právech[1]) vznikají podmínky pro systematičtější snahy o ovlivňování situace uvnitř jednotlivých zemí. (Tamtéž: 27) V obou fázích vývoje došlo k přijetí důležitých mezinárodních dokumentů, které výrazně ovlivňují podobu politiky lidských práv dnes.

Tyto se neformálně souhrnně označují jako Mezinárodní listina lidských práv, i když je mezi nimi relativně citelný časový rozestup. Jedná se o Všeobecnou deklaraci lidských práv z roku 1948 a dva mezinárodní pakty z roku 1966 – Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech[2]. Dalším významným dokumentem v tomto ohledu je Závěrečný akt Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, podepsaný v roce 1975 v Helsinkách. V současnosti tedy, pokud je zmíněno porušování lidských práv, souvisí především s těmi, která jsou stanovena v dotyčných smlouvách. Pokud ale hovoříme o porušování práv, musíme tento termín vždy zasadit do kontextu konkrétní kritizované země. Jelikož pojem zahrnuje širokou škálu nejrůznějších práv, je potřebné pro účely práce blíže specifikovat ta, která jsou nejvíce relevantní ve vztahu k běloruskému režimu. Zkrátka, zajímají nás převážně práva, která jsou porušována z důvodu udržení běloruského režimu u moci.

Margarita Balmaceda charakterizuje represe Lukašenkova aparátu jako ne příliš násilné, spíše rafinované. Podle ní jsou represe v Bělorusku „způsobem života“ a něco, co mnoho lidí považuje za samozřejmost. (Balmaceda 2007: 215) Moc Lukašenka tak vychází z kombinace „tvrdých“ a „měkkých“ represí. Jedná se zejména o mizení politických oponentů, krátkodobé i dlouhodobé politické vězně, kontrolu médií, zatýkání protestujících, manipulaci politických institucí a ekonomickou šikanu opozice. (Tamtéž: 196 – 200) V tomto případě by se také dalo hovořit o potlačování práv typických pro liberální demokracie – jako jsou právo svobodně se sdružovat, shromažďovat, svoboda názoru, atd.[3]. Ve zbytku práce tedy budeme pracovat s předpokladem, že lidská práva jsou neoddělitelná od demokratického zřízení[4]. Stejně to vidí i Jack Donelly, který tvrdí, že „boj za liberální

[1] Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech

[2] Pro podrobný obsah zmíněných smluv viz Chutná, Monika, Dalibor, Jílek. 1994. *Lidská práva v mezinárodních dokumentech.* Brno: Masarykova univerzita.

[3] Např. pobočka Amnesty International v USA se zmiňuje o porušování práv, která zaručuje běloruská ústava a mezinárodní smlouvy, přičemž se v jejich výčtu víceméně shoduje s M. Balmacedou (AI 2013)

[4] S takovýmto pojetím se setkáváme i u českého MZV: „V praxi nemá smyslu oddělovat od sebe problematiku lidských práv a demokracie.“ (MZV 2005)

demokracii je bojem za lidská práva“. (Donelly 1999: 621) Následující podkapitola se zaměřuje na kritiku konceptu lidských práv.

1. 2 Kritika politiky lidských práv

Zpochybňování jak samotného konceptu lidských práv, tak politiky s ním spojené, existuje v podstatě od jejich moderních počátků po roce 1945. Hlavní kritici se rekrutují hlavně ze zemí, které lidská práva nejvíce porušují. Kritika míří hlavně na státy, které Zemanová označuje jako tzv. *iniciátory* (tj. státy, které lidská práva podporují). Nedemokratické státy, ocitající se vůči iniciátorům v defensivním postavení označuje jako *protihráče*. Jako třetí, nejméně početnou a pomalu mizející skupinu, vymezuje tzv. *neaktivní* (tzn. státy, které se vyznačují pasivitou v této oblasti). (Zemanová 2007: 29) Podle tohoto rozdělení lze tedy např. ČR označit za iniciátora a Bělorusko jako protihráče.

Iniciátoři většinou vnímají své postavení jako výhodnější a nezřídka přistupují k protihráčům z pozice mentora. Zpravidla takové jednání nezůstává bez odpovědi a protihráči se snaží podobným způsobem zkritizovat stav lidských práv v zemi, která proces odstartovala. Kritika opačným směrem ale působí málokdy důvěryhodně a proto je většinou iniciátory ignorována či marginalizována[5]. Hlavním argumentem oponentů často bývá, že iniciativní země nepřípustně zasahují do záležitostí jiného suverénního státu. V této souvislosti se často zmiňuje, že lidská práva jsou převážně západním konstruktem a národy mimo euroatlantickou civilizaci chápou tuto problematiku jiným způsobem[6].

Typické vztahy iniciátor – protihráč se dají dobře dokumentovat na vztahu USA – Čína: USA pravidelně kritizují stav lidských práv v Číně, která odpovídá podobným způsobem a každoročně vydává vlastní zhodnocení USA. Ve zprávě z roku 2007 se např. tvrdí: „Americká arogantní kritika lidských práv v jiných zemích je vždy doprovázena úmyslným ignorováním vážných problémů týkajících se lidských práv na jejich vlastním území.“ (Aktuálně 2008) Nicméně v posledních letech, s tím jak se zvyšuje mezinárodní důležitost Číny, stávají se možnosti iniciátora (USA) podstatně limitovanější.

Dalším bodem kritiky zahraniční politiky v oblasti lidských práv je jakási selektivní politika iniciátorů – tedy skutečnost, že se v této oblasti často uplatňuje „dvojí metr.“ Liberální demokracie jsou mnohdy obviňovány z toho, že své výtky směřují především

[5] Reakce americké ambasády na běloruskou kritiku lidských práv v USA tak působí spíše jako zdvořilostní fráze: „Jsme připraveni diskutovat o lidskoprávní situaci v naší zemi“ (Naviny.by 2014)

[6] Podrobnosti viz Donelly, Jack. 1982. „Human Rights and Human Dignity: An Analytic Critique of Non-Western Conceptions of Human Rights“ *The American Political Science Review* 76 (2): 303 – 316.

k zemím, které chtějí oslabit, poškodit, či je to pro ně jiným způsobem výhodné. Přitom, státy, dopouštějící se leckdy horšího porušování lidských práv, ale mající pro iniciátory nějaký strategický význam, zůstávají kritiky ušetřeny. Jako příklad „pokrytecké" politiky lze uvést opět Spojené státy: „Proč jsou USA tak blízkým spojencem na ropu bohaté, islamistické monarchie na Blízkém východě, ze které pocházeli téměř všichni únosci z 11. září – Saúdské Arábie – a zároveň zůstávají zapřisáhlým nepřítelem Íránu, další na ropu bohaté, islamistické země ve stejném regionu", táže se ve svém článku *The Hypocrisy Audit* politický komentátor Moisés Naím. (Naím 2010) Na tomto příkladu vidíme, že koncept lidských práv se dá snadno zneužívat pro národní zájmy a slouží pak jako silný argument protihráčů.

Jiným důvodem pro výhrady k lidskoprávní agendě může být její diskutabilní účinnost – ať už se jedná o mnohostranné úmluvy či jejich bilaterální formy. Podle profesora Andrewa Claphama každodenní evidence porušování lidských práv svědčí o tom, že pouhé vypracování a podepsání smluv nestačí, proto bylo vynaloženo značné úsilí k dosažení lepšího dodržování smluv. Za nejpodstatnější považuje ustavení nezávislých monitorovacích těles, jež dohlížejí na plnění závazků stanovených ve smlouvách a mohou dávat vládám doporučení. Nicméně pokud stát odmítne spolupracovat, jedinou možností je vytvořit tlak pomocí publicity. Navíc je posuzování dopadu mezinárodních smluv velmi obtížné, protože zavádění principů je pozvolné a je vidět až za určitou dobu. (Clapham 2007: 52 – 53). Přes veškerou kritiku je tento koncept v západních zemích široce přijímán, což se nedá tvrdit o třetích zemích.

1. 3 Konkretizace přístupu a sledovaných jevů

Pokud hodláme zkoumat zahraniční politiku, je potřeba zvolit si nejprve úroveň či hladinu. Rozeznáváme čtyři hladiny analýzy zahraniční politiky: hladinu mezinárodního systému, státu, domácích vlivů a jednotlivce, zároveň za nejvýznamnější je považována hladina státu. (Druláková, Drulák 2007: 17 – 18) Jelikož zaměření naší pozornosti na úroveň státu je patrné již z úvodního textu, je zřejmé, že daná hladina analýzy bude převládat i zde. Neznamená to však, že další hladiny (aspekty) jsou ignorovány. Jedná se o faktory (státní aparát, nátlakové skupiny, jednotlivci, atd.), jejichž působení se projevuje prostřednictvím státu. (Tamtéž) Jejich vliv tedy nelze vyloučit, primárně se ovšem budeme soustředit na zahraniční politiku státu jako celku.

Celkový obraz zahraniční politiky státu pak vytvářejí aktéři uvnitř něj. Bohužel, při snaze zachytit komplexní podobu naší externí lidskoprávní politiky, se nevyhneme jistým

zjednodušením. Jedním z omezujících činitelů je proměnlivá povaha zahraničněpolitického aparátu. Expert na českou zahraniční politiku Michal Kořan poznamenává, že proces tvorby zahraniční politiky představuje dynamickou a stále se transformující agendu působení bezpočtu aktérů – státních či nestátních, formálních či neformálních, ad hoc či (relativně) stálých. (Kořan 2007: 20) Pokusme se tedy vymezit alespoň základní aktéry, které budeme v rámci naší práce sledovat: prezident, vláda, MZV, parlament, nevládní organizace, přičemž nevylučujeme zapojení dalších aktérů. Důležitým kritériem je především přeshraniční (běloruský) a lidskoprávní rozměr akcí a prohlášení.

Další důležitou otázkou, úzce související se zahraniční politikou země je rozlišení diplomacie na bilaterální/dvoustrannou (vztahy mezi dvěma státy) a multilaterální/mnohostrannou (s účastí více subjektů – např. jednání v mezinárodních organizacích). Tyto dva typy se v současnosti stále více vzájemně ovlivňují, a zatímco v minulosti dávaly státy přednost bilaterálním vztahům, soudobým trendem je multilaterální spolupráce. (Krejčí 2001: 329) Ta je výhodná především pro malé mezinárodní aktéry jako je ČR, kteří tímto způsobem získávají větší relevanci. Obě formy spolupráce tak nelze od sebe plně oddělit, což platí i v našem případě – práce se sice zaměřuje na vztahy mezi ČR a Běloruskem, nicméně ty jsou na straně ČR velmi ovlivněny různými organizacemi a společenstvími (EU, OBSE, atd.), s nimiž země do určité míry koordinuje zahraniční politiku a prostřednictvím nichž často jedná s ostatními aktéry – takto politika získává i svůj multilaterální rozměr.

Dvoustranná i mnohostranná diplomacie mají ve spojitosti s politikou lidských práv svá specifika, která vysvětluje významná odbornice na lidská práva Kathryn Sikkink: stát má bilaterální lidskoprávní politiku, pokud jeho zahraniční politika vůči ostatním státům systematicky zohledňuje lidská práva a má multilaterální lidskoprávní politiku, jestliže je ochoten podrobit vlastní interní lidskoprávní praxi nějakému mezinárodnímu posouzení či dohledu. Státy, které kombinují obě části, mají komplexní lidskoprávní politiku. (Sikkink 2004: 10) Jako příklad nekomplexní politiky uvádí autorka USA. Spojené státy jsou lídr v bilaterální politice, ale nemají multilaterální politiku. Jako výsledek mnoho zemí nebere americkou kritiku lidských práv vážně. (Tamtéž) ČR by se však dala zařadit mezi země s ucelenou politikou lidských práv.

Stát má při vykonávání zahraniční lidskoprávní politiky k dispozici různé prostředky, jak ovlivnit dění v jiných státech – nejčastěji jsou zmiňovány tři kategorie – diplomatické, ekonomické a vojenské. Tyto nástroje se používají v zahraniční politice obecně, ale jsou

vhodné i k prosazování lidských práv[7]. U všech prostředků se předpokládá možný dopad na lidskoprávní oblast, proto jsou v této práci sledovány a poté vyhodnoceny. Ze zřejmých důvodů je ale nezbytné již zpočátku vyloučit vojenská opatření, která nejsou ve vztahu ČR – Bělorusko relevantní. Naopak je žádoucí zařadit navíc ideové prostředky.

Diplomatické prostředky státu zahrnují především komunikaci mezi státy. Výtky mohou být protějšku vyjádřeny tajně či veřejně. V první situaci se většinou zasílá formální demarše prostřednictvím diplomatického zástupce, který může vyjádřit znepokojení nad stavem lidských práv nebo vyzvat vládu země, aby upustila od určitých aktivit. Riskantnější verzi představuje tzv. veřejné prohlášení, které ovšem může být doprovázeno zhoršením vzájemných vztahů a kritikou jak ze zahraničí, tak z domácí politické scény. Nejzávažnějším vyjádřením nesouhlasu s politikou lidských práv jiného státu je pak přerušení diplomatických styků. Diplomatické nástroje ale nejsou pouze negativní, mezi pozitivní opatření patří: pozvánka vlády k účasti na mezinárodní konferenci/ke členství v mezinárodní organizaci, programy na vzdělávání soudců, policejních úředníků a studentů jako součást rozvojové pomoci nebo nabídka finanční a praktické podpory při organizaci voleb. (Baehr, Castermans – Holleman 2004: 69 – 73)

Ekonomické prostředky je možno rozdělit stejně jako diplomatické na negativní a pozitivní. Mezi negativní patří jednoznačně ekonomické sankce[8], které mohou nabývat různých forem – odepření finanční pomoci, uzavření trhu, embargo, bojkot či kvóty na zboží. Sankce s sebou nesou jeden základní kontraproduktivní prvek – na sankcích zpravidla prodělávají i některé ze států, které je vyhlásily. Dalším mínusem je, že sankce svým bezprostředním účinkem zasahují více obyvatelstvo a podnikatele než vládu. Pozitivními nástroji jsou ekonomické odměny jako poskytování úvěrů a garancí, transfer technologie nebo odbourávání obchodních bariér. (Krejčí 2001: 341, 344; Druláková, Drulák 2007: 36)

Ideové prostředky pomáhají šíření myšlenek. Většinou se soustředí na politické elity a veřejné mínění cizích států. Často se mluví o tzv. veřejné diplomacii, a proto se prostředky nezřídka překrývají s těmi diplomatickými. Nicméně, zde jsou uvedeny jako samostatná kategorie, která zahrnuje: projevy státníků při zahraničních cestách/jejich vystupování v zahraničních médiích, podpora ideově spřízněných skupin uvnitř jiných států (v případě ČR např. podpora opozice/lidskoprávních organizací v Bělorusku), práce s médii s dosahem

[7] (Baehr, Castermans – Holleman 2004: 69); Drulákovi přidávají čtvrtou kategorii – ideové prostředky (Druláková, Drulák 2007: 38)

[8] Výraz sankce se užívá ve smyslu postih, trest. Sankce tak mohou být i diplomatické – např. odepření přístupu nežádoucích osob do země. V takovém případě by patřily do diplomatických prostředků

v zahraničí (získávání spřátelených novinářů, rozhlasová vysílání např. Svobodné Evropy, atd.), účast na mezinárodních kulturních událostech (výstavy apod.). (Druláková, Drulák 2007: 38)

1. 4 Politický vývoj Běloruska

Nezávislé Bělorusko vzniklo 25. srpna 1991 odtržením od Sovětského svazu. Nicméně sovětské struktury a sovětská identita se i po osamostatnění ukázaly být ve srovnání s ostatními postsovětskými republikami velmi silné. Příčinou tohoto stavu bylo velmi slabé národní povědomí a v souvislosti s tím i mimořádná politická apatie občanů. (Řezník 2003: 87) Ta se projevovala například vysokou oblibou Komunistické strany Běloruska (navzdory zrušení ústavního článku zajišťujícímu komunistům mocenský monopol v březnu 1990) a naopak malou podporou demokratické opozici: Běloruská národní fronta (BNF) a ostatní opoziční uskupení získala ve volbách do Nejvyššího sovětu v roce 1990 pouze 9 % mandátů, kdežto komunistická strana (KPB) obsadila 86 % mandátů. (Holzer, Novák 2002: 43) Národní sebevědomí nepozvedl ani návrat k historické vlajce a symbolice a na většinu obyvatel stále tíživěji dopadala špatná ekonomická situace po rozpadu SSSR. Absence občanské společnosti a hospodářské obtíže společně s nostalgií za sovětskými časy vytvořili podmínky pro nástup rázné osobnosti, která problémy vyřeší.

Přesně tak se prezentoval Alexandr Lukašenko jako kandidát v prvních prezidentských volbách v roce 1994 – populistickými sliby, averzí k samostatnému Bělorusku a jako nezávislý kandidát (heslo „Ani s levicí, ani s pravicí, ale s lidmi“). Lukašenko ovládl už první kolo voleb s velkým odstupem od ostatních pěti kandidátů. V druhém kole se stal běloruským prezidentem, když získal 80 % hlasů. (Wilson 2011: 165 – 166) Na pozdějším směřování Běloruska k diktatuře měly nemalý podíl paradoxně nástroje typické pro vyspělé demokracie – referenda vyhlášená prezidentem. Pro větší přehlednost jsou zobrazena v tabulce i s neblahými důsledky, která s sebou přinesla.

Rok	Událost	Důsledky
1995	První referendum	Navrácení symbolů ze sovětské éry, ruština jako úřední jazyk, ekonomická integrace s Ruskem, prezident může rozpustit parlament
1996	Druhé referendum	Přijetí nové ústavy: funkční období prezidenta prodlouženo z 5 na 7 let, oslabení parlamentu, Ústavního soudu i opozice
2004	Třetí referendum	Omezení délky funkčního období prezidenta bylo zrušeno – Lukašenko může svou funkci vykonávat neomezeně

Zdroj: (Řezník 2003: 91, 94; Wilson 2011: 184; Sahanovič, Šybieka 2006: 215)

V roce 1995 proběhly první parlamentní volby v nezávislém státě. Parlament však změnil svou podobu jen málo – většinu křesel obsadili nestraníci a levicově orientovaní (komunisté a agrárníci), opoziční a prodemokratické síly získaly minimum mandátů. Demokratizační potenciál parlamentu byl tedy velmi malý a narážel i na mantinely stanovené prezidentem. (Korosteleva, Lawson, Marsh 2003: 4) Navíc, po přijetí nové ústavy v roce 1996 klesl význam parlamentu a jeho pravomoci na minimum. Parlamentní volby jsou tak v Bělorusku pouhou formalitou. Nejvýznamnější politickou událostí a také patřičně medializovanou v zahraničí jsou prezidentské volby – i z toho důvodu, že prezident koncentruje prakticky veškerou moc[9]. Zatím všechny dosavadní volby (2001, 2006, 2010) skončily znovuzvolením diktátora. Lukašenkův tým využil v plné míře falšování a

[9] Nejenže Lukašenko ovládl politickou scénu mj. potlačováním a zastrašováním opozice, stejnou strategii uplatňoval i vůči médiím. Nezávislá periodika, rozhlasové či televizní stanice byly buď zakázány, nebo se potýkaly se značnými obtížemi. (Sahanovič, Šybieka 2006: 216)

manipulace s volebními výsledky i nejnovější volební technologie[10]. (Sahanovič, Šybieka 2006: 212) Po „vítězných" volbách zpravidla následují protesty opozice a jejích příznivců a jako reakce na ně represe ze strany oficiální moci.

Patrně největší násilnosti propukly po prezidentských volbách 2010. Jejich razance působila o to hůře, protože většina pozorovatelů i obyvatel očekávala spíše uvolňování režimu. „Předvolební kampaň způsobila v Bělorusku něco nebývalého – po letech útlaku a stagnace se v lidech začala objevovat naděje na změnu," říká volební pozorovatel Pavol Demeš. Lukašenko navíc dovolil pod tlakem EU vstoupit do volebního boje až 9 opozičním politikům. Ukázalo se však, že šlo pouze o úhybný manévr. Lukašenko „zvítězil" s 80 % hlasů a shromáždění na minském náměstí nechal brutálně rozehnat i před zraky rekordního množství zahraničních pozorovatelů a novinářů. Represe postihly i opoziční kandidáty a jejich volební štáby. (Demeš 2011: 62 – 63) Žádné z proběhlých voleb tedy nebyly západními státy uznány jako demokratické[11].

Bělorusko je často označováno jako „poslední diktatura Evropy" a přestože tento termín zní poněkud frázovitě, v podstatě vystihuje situaci. Jedná se o standardní autoritativní model. Mocensko – politická struktura, kterou vybudoval Lukašenko, totiž nese v symbolické i praktické rovině většinu znaků autoritativní státní formy, tak jak je popisována Juanem Linzem. (Linz citován in Hlaváček, Holzer 2005) Někteří autoři ovšem titulují Bělorusko i netypickými termíny: významný běloruský opozičník Stanislau Šuškevič používá termín neokomunismus, Taras Kuzio a Steven Eke dokonce považují běloruský režim za sultanistický[12]. (Šuškevič 2003: 55; Eke, Kuzio 2000: 530) Země je tradičně špatně hodnocena organizacemi sledujícími míru svobody – např. uznávaný Freedom House ji klasifikuje jako nesvobodnou jak co se týče tisku, tak internetu. (Freedom House 2014) I přes veškerou snahu opozice a vnějších aktérů se zatím politické poměry v zemi jeví jako stabilní a konsolidované.

[10] Nicméně, i západní odborníci a média uznávají, že Lukašenko by pravděpodobně volby vyhrál i bez podvodů. Jak doplňuje The Economist, většina Bělorusů vidí opozici jako „bandu bláznů, horkých hlav a zahraničních loutek." (Economist.com 2001)

[11] (Mihalco, Žák 2008)

[12] Znakem sultanistického režimu je např. spjatost státu s osudem sultána (lídra), propojení soukromé a veřejné sféry, chybějící ideologie nebo potlačená politická pluralita. (Eke, Kuzio 2000: 530-531)

2. Lidskoprávní politika ČR vůči Bělorusku

Následující část práce sleduje postupnou evoluci české zahraniční politiky a především její lidskoprávní dimenze, přičemž pozornost je zaměřena výhradně na zahraničněpolitické kroky související s Běloruskem. Cílem není zmapovat a vyhodnotit veškeré akce české strany, spíše přiblížit čtenáři podobu naší lidskoprávní politiky vůči Bělorusku v její komplexnosti. První podkapitola se nejprve zabývá vývojem české zahraniční politiky. Tato pasáž je zařazena na úvod a slouží jako stručné seznámení se s prostředím tuzemské zahraniční politiky a jejím dvacetiletým vývojem. Druhá část textu se zabývá převážně ukotvením lidských práv v koncepčních dokumentech. Krátce je zde představen také projekt Transformační spolupráce. Poslední, hlavní část, zaznamenává a hodnotí česko-běloruské relace s lidskoprávním rozměrem. Snahou je zjistit, zda je česká lidskoprávní politika vůči Bělorusku konzistentní a jaké prostředky využívá ČR nejčastěji k podpoře lidských práv a demokracie v Bělorusku.

2. 1 Vývoj české zahraniční politiky

Sametová revoluce byla revolucí v mnoha ohledech. Výrazné změny zasáhly i tehdejší československou zahraniční politiku. Charakteristickým znakem polistopadové zahraniční politiky byla její reorientace na Západ. Ta byla umožněna mimo jiné prostřednictvím politiků jako Václav Havel a Jiří Dienstbier, kteří zastávali post prezidenta a ministra zahraničí. Oba jako bývalí disidenti představovali nový, prozápadní a „disidentský" styl politiky. (Suk 2006: 20) V říjnu 1991 ministr zahraničí ČSFR ve svém projevu o čs. zahraniční politice uvedl, že se soustředila na zabezpečení mírových mezinárodních podmínek příznivých pro demokratický a hospodářský rozvoj státu. Zároveň v reakci na úspěchy této nové politiky, (Československo se stalo členem Rady Evropy, přidruženým členem ES, v Praze začal pracovat sekretariát OBSE, Varšavský pakt a RVHP byly zrušeny, sovětské ozbrojené síly byly staženy z čs. území, byly navázány kooperativní styky s NATO) nazval rok 1991 československým rokem Evropy. (Zbořil 2010: 327) První léta po listopadu 1989 byla tedy ovlivněna snahou vrátit zemi na mapu demokratické Evropy.

S rozpadem státu a vznikem samostatné ČR v roce 1993 odpadly i problémy dosavadní federace a nezávislá česká zahraniční politika se mohla konečně plně rozvíjet, přičemž podle Zbořila ČR „navázala na vše pozitivní z mezinárodního postavení bývalého federálního státu". (Tamtéž: 341) Budování základní konstrukce české zahraniční politiky spočívalo na třech pilířích: evropská integrace (EU), transatlantický rozměr (zajištění

bezpečnosti státu v NATO) a dobré vztahy se sousedy (příhraniční spolupráce). (Tamtéž: 341 – 342) Zahraniční politiku formovala také nová politická elita v čele s premiérem Václavem Klausem a ministrem zahraničí Josefem Zieleniecem. Zatímco předchozí vláda byla ovlivněna porevolučními ideály kooperace, solidarity a lidských práv, noví aktéři prosazovali liberálně-ekonomické zaměření. To vedlo k užší definici českých národních zájmů na ekonomické bázi. Soutěživost místo spolupráce se stala výchozí myšlenkou české zahraniční politiky. Podobně, unilateralismus a bilateralismus nahradily multilateralismus, který byl podporován čs. disidenty (Wallat 2001: 20) Příčinou byl jak jistý Klausův euroskepticismus, který měl zpomalující efekt na dynamiku integrace ČR do evropských struktur, tak jeho neochota výrazněji spolupracovat se státy V4.

Přelom let 1997/98 se stal končící érou Václava Klause v čele vlády. Následující období Tošovského úřednické a Zemanovy menšinové vlády, reprezentováno ministrem zahraniční Jaroslavem Šedivým a jeho následovníkem Janem Kavanem, bylo charakteristické návratem multilaterálního pojetí politiky. Členství v NATO a EU zůstávalo samozřejmě prioritou[13], kromě toho obě vlády zdůraznily přínos mezinárodních organizací pro malé aktéry jako je ČR. Projevem bylo oživení visegrádské spolupráce za účelem kooperace ohledně členství v NATO. (Tamtéž: 23 – 24) Tento cíl byl splněn v roce 1999. Druhá priorita zahraniční politiky zaznamenala také značný progres – jednání s evropskými institucemi nabrala na intenzitě a stabilita menšinové vlády poskytovala potřebnou kontinuitu v přípravě na členství (Černoch 2004: 25) Z tohoto pohledu je nutné hodnotit vládu pozitivně.

Závěrečnou fázi negociačního procesu řídila opět vláda s převahou socialistů a premiérem Vladimírem Špidlou. Analytik Pavel Černoch konstatuje, že koaličnímu kabinetu se podařilo budit sympatie u zahraničních partnerů a brát s patřičnou vážností případnou kritiku EK v období přípravy na členství v EU. Současně to nezměnilo nic na snaze české vlády vyjednat nejlepší možné vstupní podmínky. (Tamtéž: 26) Výrazným prvkem let 2003 a 2004 se stal nově vyvolaný protiklad mezi vládou a prezidentem, což souviselo s výměnou na prezidentském postu. Odcházející Havel působil v devadesátých letech jako zdroj proevropské inspirace oproti spíše skeptické vládě. Nyní se role vyměnily a proevropská vláda musela čelit kritické rétorice ze strany Hradu. (Tamtéž) Nový prezident Václav Klaus tak vystupoval následující dekádu jako nekompromisní kritik EU, do níž ČR vstoupila v roce

[13] Co nejrychleji dosažené členství v NATO a EU – priority stanovené v programovém prohlášení druhé Klausovy vlády. (Vláda ČR 1996: 2)

2004, a naplnila tak hlavní cíl polistopadové zahraniční politiky označovaný jako „návrat do Evropy“.

Se vstupem do EU se v naší zahraniční politice objevuje staronový prvek: není již zcela nezávislá, nýbrž do určité míry koordinuje své postoje s těmi evropskými, i když to není pravidlem. Zároveň byl přistoupením k EU dovršen proces formování zahraniční politiky postavené na třech pilířích – integrace do evropských a transatlantických struktur byla úspěšná, stejně jako normalizace a utužování vztahů s bezprostředními sousedy, včetně spolupráce v rámci V4. Po dvou letech členství v Unii se ostatně ve *Zprávě o zahraniční politice 2006* konstatuje, že „ČR si svým působením upevnila postavení v politických, hospodářských a institucionálních strukturách EU (…) a získala pověst respektovaného, konstruktivního partnera.“ (MZV 2007: 5) Nicméně, v dalších letech poznamenala nestabilita českých vlád nejen vztahy s Evropou, ale i s ostatními zeměmi.

Složitá politická situace po parlamentních volbách 2006 nevytvářela ideální podmínky pro konstruktivní zahraniční politiku. Vláda Mirka Topolánka disponovala pouze velmi těsnou většinou[14], navíc se musela ideologicky spoléhat na vzájemně velmi odlišné partnery: ministr zahraničí Karel Schwarzenberg byl silně proevropský, místopředseda vlády pro evropské záležitosti Alexandr Vondra nepokrytě tíhnul k atlanticismu a premiér Topolánek se neskrýval svým minimalistickým liberálně-ekonomickým pojetím evropské integrace. (Kořan 2007: 20) Před touto nestálou koalicí přitom stály velké zahraničněpolitické výzvy: např. jednání o americkém radaru na českém území, otázka uznání nezávislého Kosova, rusko – gruzínský konflikt či organizace českého předsednictví v Radě EU. Tyto se dařilo plnit poměrně uspokojivě, pozitivní hodnocení zahraniční politiky a působení vlády jako takové však zdiskreditovalo nešťastné vyslovení nedůvěry Topolánkovu kabinetu uprostřed českého předsednictví.

Vláda odborníků pod vedením premiéra Jana Fischera měla po tomto incidentu posloužit jako stabilizační a překlenovací vláda, což se odrazilo i v zahraničněpolitické oblasti – významnější úkony byly přenechány vládě, která vzešla z parlamentních voleb v květnu 2010. Na místo ministra zahraničí se po roční absenci vrátil zkušený Karel Schwarzenberg. Vláda jako celek zarámovala své působení vůči vnějšímu světu svým programovým prohlášením ze 4. srpna 2010, z nějž je třeba vyzdvihnout zejména přihlášení

[14] Koalice ODS, KDU – ČSL a Zelených disponovala 100 mandáty a k většině potřebovala alespoň jednoho poslance z řad ČSSD nebo KSČM, který by svým hlasováním vládu podpořil/toleroval. To se podařilo až na druhý pokus v lednu 2007. (Šaradín 2008: 2)

se k polistopadové tradici hodnotově ukotvené zahraniční politiky. (Dostál, Karásek, Thim 2011: 12) Ani vláda Petra Nečase však nedokázala zmírnit věčný nešvar české zahraniční politiky – totiž schopnost ČR „mluvit jedním hlasem“. Zjevné rozpory mezi postoji Černínského paláce, Hradu a Strakovy akademie panovaly nejen v otázkách evropské integrace, ale bylo možné je postřehnout i v reakcích na nejnovější vývoj v arabském světě včetně občanské války v Sýrii, v Rusku či v srbsko-kosovských vztazích. (Dostál, Eberle, Karásek 2013: 17) Příznivě je možné hodnotit přijetí nové *Koncepce zahraniční politiky* v roce 2011.

Jedná se o jeden z nejdůležitějších dokumentů posledních let, jelikož předchozí materiály podobného charakteru byly již značně zastaralé a nereflektovaly aktuální vývoj. Z nové koncepce se dozvíme, že „základním cílem české zahraniční politiky je zajišťovat bezpečnost a prosperitu ČR a jejích občanů a chránit zájmy českých subjektů v zahraničí.“ (MZV 2011: 4) Dále jsou zde rozepsány priority, mezi nimiž najdeme např.: posilování bezpečnosti ČR, prosazování obchodních zájmů ČR v zahraničí, vytváření pozitivního obrazu ČR v zahraničí a v neposlední řadě podpora lidských práv a demokracie ve světě. (MZV 2011: 7) Dokument sám o sobě není příliš rozsáhlý a podrobný, ale poskytuje alespoň nějakou programovou oporu české zahraniční politice. Bude zajímavé sledovat, jak se linie nastavené novou koncepcí bude držet vláda Bohuslava Sobotky v součinnosti s prezidentem Zemanem.

2. 2 Vývoj lidskoprávní politiky ČR

Moderní lidskoprávní politika se začala v Česku vyvíjet vinou minulého režimu se značným zpožděním za západními zeměmi, nicméně její zárodky můžeme spatřit již po sametové revoluci. Prožitek totality dal vzniknout těsně po Listopadu společenské atmosféře nakloněné lidskoprávním ideám. Tomu odpovídal i typ osobností, které se dostaly po revoluci k moci. Jak píše Josefine Wallat, prezident Václav Havel a ministr zahraničí Jiří Dienstbier byli ovlivněni dlouhým bojem za lidská práva a osobní svobody v Chartě 77, inspirované helsinským procesem. Tito bývalí disidenti se tedy snažili představit morální politiku na lidskoprávních principech v duchu tradice Charty 77. (Wallat 2001: 15) Po rozpadu federace tento proud nicméně značně zeslábl a to hlavně ze dvou důvodů: naladění společnosti nebylo již tak specificky idealistické a do popředí se dostávaly spíše otázky ekonomického rázu či ty spojené s rozdělením federace. Druhým důvodem bylo ideologické

zaměření nového premiéra Václava Klause, který prosazoval pragmatičtější styl politiky s důrazem na ekonomická témata, nezatížený příliš lidskoprávní problematikou[15].

Neuspokojivý stav této politiky přetrvával až do přelomu tisíciletí, přestože prezident Václav Havel poskytoval alespoň nějakou protiváhu pragmatické vládě. Nový impuls v tomto směru přináší až *Koncepce zahraniční politiky* z roku 1999, kde je zmíněna jak důležitost nedělitelnosti lidských práv a potřeba jejich ochrany, tak podpora demokratickému zřízení v ČR i mimo ni. (Vláda ČR 1999) První dokument zaměřující se čistě na problematiku lidských práv v zahraniční politice je *Koncepce české zahraniční politiky v oblasti lidských práv na období let 2000 – 2002*. Ten mimo jiné obsahuje pasáž o tom, že ČR bude lidská práva v jednotlivých státech posuzovat bez ohledu na další zájmy v nich. (Klepárník 2009: 194) Tento koncept, ačkoliv poměrně komplexní, však nebyl považován za příliš zdařilý a brzy se přestal používat. (Bílková 2008: 9) Jeho důležitost však tkví ve vůli zabývat se příslušnou agendou a stanovit základní obrysy vyvíjející se politiky.

Podle českého diplomata Tomáše Pštrossa tento a podobné dokumenty také vyjadřují cílevědomou snahu ČR nebýt pouhým signatářem mezinárodních smluv o lidských právech a členem mezinárodních organizací, nýbrž aktivním účastníkem celého systému. (Pštross 2004: 211) Obecná *Koncepce zahraniční politiky ČR na léta 2003 – 2006*, sloužila po předchozím nepovedeném dokumentu jako hlavní východisko zahraniční lidskoprávní politiky. Dokument se sice otevřeně hlásí k hodnotám lidských práv, demokracie a vlády práva, nespecifikuje ale, jaké konkrétní cíle si ČR ve vztahu k nim klade a jakými nástroji je hodlá realizovat. (Bílková 2008: 9) Citelnou ztrátou pro lidskoprávní rozměr české zahraniční politiky bylo vypršení prezidentského mandátu Václavu Havlovi, který byl v ČR nejvýraznějším představitelem a prakticky zakladatelem této politiky. Jeho nástupce a kritik Václav Klaus, představoval zcela opačný protipól politika.

Nejambicióznějším lidskoprávním projektem v českém prostředí je program Transformační spolupráce, který vznikl v roce 2004 jako reakce na tehdejší situaci v Iráku[16], přičemž reálně funguje od roku 2005 a od té doby rozdělil asi 450 milionů korun[17]. (Látal 2013) Transformační spolupráce vykazuje jistou dualitu cílů – jednak šíření „všelidských“

[15] Později se o moderním konceptu lidských práv vyjadřoval s despektem jako o „humanrightismu“ či „ngoismu“. (Revue Politika 2005)

[16] Více viz Transformační pomoc Iráku v roce 2004. Dostupné z: http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/lidska_prava/prioritni_zeme_a_projekty_transformacni/irak/transformacni_spoluprace_iraku_2004.html

[17] stav v prosinci 2013 (Látal 2013)

hodnot, jednak prosazování příznivého liberálnědemokratického politického klimatu, které nijak nelze ztotožňovat s „demokracií zdola“, politickou rovností a demokratickou odpovědností. Tato dualita se odráží zejména ve dvou stěžejních „úkolech“: 1. V úsilí o sociální transformaci rozvojových a transformujících se zemí bývalého Sovětského svazu (Moldavska, Ukrajiny a Gruzie), Balkánu (Srbska, Bosny a Hercegoviny) a specificky též Iráku. 2. Ve snaze o kodifikaci, podporu a nátlak na demokratizaci nedemokratických režimů, v nichž jsou porušována lidská práva; česká zahraniční politika dlouhodobě a vytrvale identifikuje tři – Kubu, Bělorusko a Barmu. (Klepárník 2009: 195) Tato nová iniciativa byla samozřejmě také zarámována příslušným dokumentem.

Konkrétně se jednalo o *Koncepci transformační spolupráce* z roku 2005, která se ale ukázala jako „zastaralá“ již v roce 2007, kdy došlo ke strukturálním změnám na MZV. V srpnu 2007 bylo totiž Oddělení TRANS[18] spojeno s Odborem lidských práv a vznikl Odbor lidských práv a transformační politiky (LPTP), v jehož rámci funguje pracovní skupina věnující se transformační spolupráci. (Hlaváček 2009: 225, 226) Zatím poslední modifikací koncepce je ta z roku 2010. Základem nového dokumentu je pojetí, že v praxi nemá smysl oddělovat od sebe problematiku lidských práv a demokracie. Oproti předcházející koncepci, která se soustředila na bilaterální aktivity, postihuje rovněž vystupování ČR na mezinárodní úrovni, včetně současné debaty v rámci EU na témata lidská práva a demokracie. (MZV 2005) Pomineme-li však úspěšné fungování programu TRANS[19], který je přeci jen specifický, zdrojový dokument dle kterého by se řídila zahraniční lidskoprávní politika, ke konci první dekády našeho tisíciletí chyběl.

MZV tuto absenci částečně řešilo vypracováním interního materiálu *Tematické priority zahraniční politiky ČR v oblasti lidských práv* (2007), ovšem v případech, které nejsou v dokumentu ošetřeny, musela ČR vycházet buď ze zažitých zvyklostí, nebo z jednorázově přijatých politických rozhodnutí. (Bílková 2008: 9) Daná situace přetrvávala prakticky až do přijetí již zmiňované koncepce zahraniční politiky z roku 2011. K lidským právům se koncepce přihlašuje už v začátku: „Za základní hodnotu ve svém zahraničněpolitickém působení považuje ČR nezcizitelnost přirozených lidských práv (…)“. (MZV 2011: 5) Problematice je pak věnována samostatná sekce Podpora demokracie a lidských práv, kde se připomíná, že Česko samo prošlo demokratickou tranzicí a čerpá tak ze

[18] Oddělení Transformační spolupráce

[19] Např. mladá česká diplomatka a politoložka Tereza Nedorostková považuje českou transformační politiku za jakousi „ochrannou známku“ ČR a vyzdvihuje existenci specializovaného oddělení na MZV (Nedorostková 2010: 37)

svých vlastních zkušeností. Text dále poukazuje na úkoly transformační spolupráce, nutnost zasazovat se o lidská práva jak bilaterálně, tak na mezinárodních fórech a geograficky vymezuje hlavní adresáty české transformační asistence. (MZV 2011: 20) V současnosti se jedná o poslední a aktuální materiál komplexně upravující zahraniční politiku, včetně lidskoprávní dimenze. Do budoucna je však vhodné zastaralost či dokonce absenci rámcových dokumentů nepodceňovat a pokud možno pružně reagovat na mezinárodní vývoj.

2. 3 Bělorusko v lidskoprávní politice ČR

V porevoluční snaze většiny českých politiků nasměrovat ČR ve všech ohledech co nejblíže k západní Evropě, vynikal přístup prezidenta Václava Havla, který sice usiloval o totéž, ale zároveň obracel pozornost i na Východ: „Důležité je nemít k Rusku, Ukrajině a k dalším postsovětským republikám (…) přezíravý vztah. Je třeba dělat vše pro to, abychom s těmito zeměmi měli přátelské vztahy jako s kýmkoliv jiným, kdo usiluje o demokracii, a abychom neohrnovali na někoho nos kvůli tomu, že my jsme kousek dál než on.“ (Havel 1993) Nepřímo tak charakterizoval tehdejší česko-běloruské vztahy. Je však potřeba poznamenat, že i když vzájemné vztahy nebyly intenzivní, od rozpadu SSSR a vzniku samostatného Běloruska v roce 1991 se daly označit za korektní. Změna přišla po roce 1994, kdy dochází mezi oběma zeměmi k rozdílným názorům v otázkách politických i lidskoprávních. (Plavec 2006: 243; MZV ČR 2006) To ovšem neznamená, že by se v Česku zásadně zvýšil zájem o dění v Bělorusku.

V oficiálních dokumentech nacházíme letmou zmínku až v programovém prohlášení vlády Miloše Zemana: „(Vláda) nebude opomíjet rozvoj partnerských vztahů s Ruskem, Ukrajinou a státy SNS.“ (Vláda ČR 1998: 24) Nenápadná věta představovala měnící se přístup českých politických představitelů k Bělorusku ke konci devadesátých let[20]. Kontakt mezi nejvyššími představiteli obou zemí byl sice minimální kvůli „nestandartnímu vývoji vnitropolitické situace[21]“, ČR se však opakovaně vyjadřovala na adresu Běloruska na půdě OBSE. K aktivizaci politického dialogu by podle české strany přispěl příznivý vývoj mj. v přípravě politických reforem a zlepšení situace v oblasti dodržování lidských práv a základních svobod (MZV 2000: 34, 123) V roce 1998 také začala v Bělorusku působit významná česká nevládní organizace Člověk v tísni. (Člověk v tísni 2013) Na přelomu

[20] Ředitel ÚMV Petr Kratochvíl považuje v tomto ohledu za zlomový rok 2000 (Kratochvíl 2007:16)

[21] (MZV 2000: 123)

tisíciletí lze tedy konstatovat, že ČR se začínala stávat zainteresovaným pozorovatelem a komentátorem vnitropolitického dění v Bělorusku.

Česká zahraniční politika pokračovala v následujících letech v nastoleném trendu. ČR se v příslušných mezinárodních organizacích podílela na úsilí mezinárodního společenství o demokratizaci Běloruska a připojovala se k postojům EU. K poměrům v Bělorusku se poprvé vyjádřil český parlament – Senát ČR přijal v červenci 2000 rezoluci kritizující porušování lidských práv a svobod v Bělorusku. (MZV 2001: 128) Od roku 2000 začalo MZV ČR také nabízet stipendia pro běloruské studenty, kteří nemohli z politických důvodů dostudovat v rodné zemi. (Plavec 2006: 243) Aktivitu vykazoval i prezident Havel, který v prosinci 2000 přijal některé významné představitele běloruské opozice, včetně bývalého lídra Běloruska Stanislaua Šuškeviče, aby je ujistil, že demokratické Bělorusko je v zájmu ČR a že bude běloruskou otázku prezentovat na mezinárodní politické scéně. (Data 2000: 2) Tuzemští politici však rozhodně neuhýbali od hlavního úkolu zahraniční politiky – členství v EU, přestože to přinášelo jistá omezení pro východoevropské země, včetně Běloruska.

Jasnou ilustrací této skutečnosti byla de facto „přes noc“ zavedená vízová povinnost pro občany ex-sovětských zemí v roce 2000, tak aby vízová politika odpovídala unijním standardům. (Bartovič, Král 2010: 37) Současně pokračovala úloha ČR jako pozorovatele. Během roku 2001 navštívilo Bělorusko v rámci delegace Rady Evropy nebo jako pozorovatelé na prezidentských volbách v září 2001 několik českých poslanců a senátorů. (MZV 2002: 46) Běloruské prezidentské volby se zaujetím pozoroval i český prezident, dlouhodobě podporující demokratizaci země. Proto se po proběhlých volbách sešel s nejvýznamnějším spisovatelem druhé poloviny 20. století a spoluzakladatelem BNF Vasilem Bykavem. „Chtěl jsem dát najevo naši naději, že se poměry v Bělorusku změní“, řekl Havel po setkání novinářům. (Veselý 2007: 12; Data 2001: 4) Navzdory upevňující se Lukašenkově pozici a zhoršujícímu se stavu v zemi, by se česko-běloruské styky daly dosud hodnotit jako vlažné, ale na druhou stranu v podstatě bezproblémové.

Větší rozkol nastal v roce 2002, kdy české MZV odmítlo udělit vstupní vízum Alexandru Lukašenkovi na pražský summit NATO. Ministerstvo přitom toto odmítnutí výslovně spojilo s nedemokratickou povahou běloruského režimu a nezákonnou perzekucí

protirežimních uskupení[22]. Bělorusko v reakci pohrozilo ČR přerušením diplomatických styků. (MZV 2002; Prokop 2002) Po tomto incidentu následovala normalizace vztahů, nikoli však ústup od nátlaku na běloruskou transformaci. Právě naopak – v roce 2004 Cyril Svoboda na zasedání OSN ve svém projevu zkritizoval jmenovitě Bělorusko za porušování lidských práv. (MZV 2005: 9, 10) MZV také vydalo prohlášení, kde se ztotožňuje se závěry OBSE ve věci referenda a parlamentních voleb, které „nedostály standardům svobodných, spravedlivých a demokratických voleb". (MZV 2004) Prostřednictvím mluvčího se vyjádřil i tehdejší prezident Klaus: „(Prezident) soudí, že porušování základních občanských práv, pronásledování politické opozice a potlačování občanských protestů nemají v dnešní Evropě místo a vedou Bělorusko do mezinárodní izolace." (Marek 2004) „Návrat do Evropy" byl navíc v květnu 2004 plně dovršen a otevřela se tak možnost pro nové zahraničněpolitické aktivity, spojené mj. s Běloruskem[23].

Hranice mezi státním a nestátním sektorem se začaly smazávat: U zrodu nevládní organizace Občanské Bělorusko[24], zaměřené na demokratickou tranzici v Bělorusku, stáli v roce 2004 mj. bývalý prezident Václav Havel a ředitel největší české NGO Člověk v tísni Tomáš Pojar. Pojar se později stal náměstkem ministra zahraničí a zajišťoval ještě větší koordinaci mezi postoji oficiálními a postoji nevládních organizací, pokud jde o Bělorusko. (Weiss 2011: 36) Jistou novinkou bylo přenesení tématu běloruské demokratizace do agendy V4 nebo podpora Evropskému rádiu pro Bělorusko, kterou české ministerstvo nazývá vlajkovou lodí české podpory nezávislých médií. ČR financuje Eurorádio od jeho vzniku v roce 2005 a spolu s EK, USA a Nizozemím patří mezi jeho nejvýznamnější donory. (MZV 2006: 20; MZV 2011) V hodnocení zahraniční politiky roku 2006 nalézáme v přehledu MZV v případě Běloruska staré známé konstatování, že „kontakty na vysoké bilaterální úrovni neprobíhají[25]."

Naopak zcela novým atributem výročního přehledu je vůbec první zmínka o transformační spolupráci v tomto materiálu. V souvislosti s Běloruskem je zmíněno

[22] Názory na správnost tohoto kroku se různily – EU, USA i NATO vyjádřili Česku podporu, ale např. komentátor britského Guardianu John Laughland označil incident za „bezprecedentní diplomatickou urážku". (Idnes 2002; Laughland 2002)

[23] viz třetí kapitola

[24] Organizace Občanské Bělorusko zastupuje ČR např. v projektu Dům lidských práv ve Vilniusu

[25] S ohledem na rozhodnutí Rady ministrů EU z roku 1997 a na kvalitu vzájemných vztahů (MZV 2007: 209)

vyčlenění asi dvaceti milionů korun nad rámec běžného rozpočtu[26] na mimořádnou pomoc v reakci na události spojené s prezidentskými volbami. (MZV 2007: 31) Česko ostatně průběh prezidentských voleb 2006 ostře odsoudilo, když poukázalo na manipulace, svévolné zásahy státní moci do průběhu voleb, nevpuštění zahraničních pozorovatelů a omezování základních práv občanů a kandidátů opozice. Terčem západní i české kritiky se staly také povolební represe namířené vůči Aljaksandru Milinkievičovi a dalším opozičníkům[27]. (MZV 2006) Běloruské prezidentské volby v roce 2006 se vůbec v ČR setkaly s neobvykle prudkou odezvou nejen ze strany českých politických aktérů, ale dokonce od občanské společnosti[28]. Problematice se věnoval rovněž Senát ČR, který v roce 2006 zřídil dočasnou komisi pro zjištění osob z politických důvodů zadržených, vězněných a jinak perzekuovaných běloruským režimem. Její efektivita byla však sporná[29]. (Syllová 2008: 336) Odmítavě reagoval na volební dění i prezident Klaus, jehož obavy o demokracii v Bělorusku, které vyjádřil už v dopise adresovaném Lukašenkovi, se potvrdily. (Ihned.cz 2006) Informační nebo protestní akce pořádala řada nevládních organizací, například Amnesty International, Svobodné Bělorusko nebo AMO[30]. (Kratochvíl 2008: 237)

Takto silná reakce politiků i českých občanů si bezesporu zaslouží uznání, zároveň ukazuje jistou nepříjemnou skutečnost – zájem tuzemské politické scény o situaci v Bělorusku se intenzivně projevuje pouze při prezidentských volbách či jiných významných událostech běloruského politického života. Tlak vytvářený na běloruský režim by však měl být systematický a trvalý. V roce 2007 české politiky pobouřila běloruská kandidatura do Rady lidských práv OSN, kterou odsoudila řada osobností v čele s Václavem Havlem, Annou Šabatovou a Janem Rumlem. Podobně se vyslovila i skupina českých senátorů. Aljaksandr Milinkevič vyslovil po odmítnutí běloruské kandidatury ČR své díky[31]. (Tamtéž) S rokem 2008 angažovanost českých představitelů přece jen slábne. K nastolení demokratizačního procesu požadovala ČR častější dialog namísto sankcí, zvláště v časech

[26] Jen výdaje na projekty TRANS realizované v Bělorusku se zvýšily z částky 3 850 000 korun v roce 2005 na bezmála 19 milionů o rok později. (Bartovič 2008: 40)

[27] Odsouzeni byli čtyři vůdci opozice: A. Milinkievič, S. Kaljakin, V. Vjačorka a A. Buchvostov (MZV 2006)

[28] Jako příklad může sloužit posílání novoročních přání představitelům běloruské opozice od českých občanů na přelomu let 2006/2007. (Kratochvíl 2008: 237)

[29] Sama Syllová poznamenává, že vzhledem ke svému hlavnímu předsevzetí by komise musela operovat na běloruském území (Syllová 2008: 336)

[30] Jednalo se např. o vzdělávací a informační podporu nevládnímu sektoru, pomoc politicky pronásledovaným nebo financování učebních pomůcek pravdivě informujících o EU (MZV 2007)

[31] Podrobnosti viz třetí kapitola

nadcházející finanční krize. Lze hovořit i o jistém „oteplování“ vztahů – ČR např. uvítala propuštění politických vězňů a náměstek ministra zahraničí Pojar naznačil na oficiální návštěvě možnost povýšení českého zastoupení v Bělorusku na velvyslanectví[32] a zmírnění vízového režimu vůči Bělorusům. (Tulmets 2009: 212, 213) Tento vstřícnější přístup pokračoval i v roce 2009 a byl umocněn probíhajícím českým předsednictvím v EU.

Tulmets tvrdí, že „v tomto ohledu se čeští politici vládnoucích stran zjevně evropeizovali (…), aby se přizpůsobili obecné unijní tendenci zahájit oficiální dialog se všemi aktéry, včetně těch kritizovaných“. (Tulmets 2010: 210) Větší benevolenci Česka i Evropy podtrhla dubnová návštěva ministra zahraničí Schwarzenberga v Minsku, podle české diplomacie vůbec první taková. Na této schůzce ministr oficiálně pozval Bělorusko na summit Východního partnerství[33]. Důsledkem politického dialogu s EU se mj. ČR otevřela cesta k „restartu“ bilaterálních ekonomických vztahů (Tamtéž: 210, 211) K ještě větší aktivizaci vztahů došlo na podzim roku 2010 v souvislosti s chystanými prosincovými volbami prezidenta. Prahu navštívil opoziční prezidentský kandidát Uladzimir Njakljajev, který byl oficiálně přijat ministrem zahraničí Schwarzenbergem. V opačném směru se odehrála návštěva předsedy a místopředsedy zahraničního výboru sněmovny za účelem podpoření opozičních prezidentských kandidátů. (Cibulková 2011: 212) Znepokojivý byl však povolební vývoj v Bělorusku, který nenaplnil očekávání plynoucí z náznaků uvolňování poměrů. ČR v reakci usilovala o ráznou odpověď EU a zavedení sankcí vůči představitelům běloruského režimu. (Dostál, Karásek, Thim 2011: 49) Přelom let 2010/2011 byl tudíž obdobím jistého vystřízlivění české i evropské diplomacie

Výstižně zhodnotila tuto povolební deziluzi AMO – rok 2011 byl podle ní návratem o několik let zpět, což se projevilo na opětovném ochlazení vzájemných vztahů. (Dostál, Karásek, Thim 2012: 48) Nicméně, i přesto ministr Schwarzenberg označil země VP za jednu z priorit roku 2011 a poukázal na složitou situaci v Bělorusku. (MZV 2011) Dlouhodobě se běloruské problematice věnuje Senát ČR, který odsoudil zásah na demonstraci v Minsku a vyzval k propuštění všech zadržených osob. (Weiss 2011: 37) ČR neposkytovala svou podporu jen v deklarativní rovině, ale i v praktické – opoziční kandidát na běloruského prezidenta Ales Michalevič dostal v ČR politický azyl potom, co byl

[32] Do té doby diplomatické zastoupení pouze na úrovni chargé d’affaires (Tulmets 2009: 213)

[33] Náměstek ministra Tomáš Pojar se k tomuto vyjádřil následovně: „My samozřejmě máme zájem na tom, aby se situace na poli lidských práv v Bělorusku zlepšovala, snažíme se o to, tamní režim udělal nějaké vstřícné kroky, které samozřejmě nejsou dostačující, nicméně my s Běloruskem chceme a musíme mít smluvní vztahy.“ (Bělovská, Maňour, Zemanová 2009)

v běloruské věznici mučen. (Novák 2011) Ztrátou pro běloruské disidenty byla smrt jejich výrazného zastánce, českého exprezidenta Havla. Před svou smrtí jim však stačil napsat podpůrný dopis. „Soucítím s Vámi a využiji každé příležitosti, abych spolu s přáteli v mezinárodním společenství na situaci práv lidí v Bělorusku upozorňoval“, píše se v textu, který dostalo osm vězněných lidí včetně dvou prezidentských kandidátů. (Novinky.cz 2011) Následující léta byla ve vzájemných vztazích poznamenána neuspokojivou situací po prezidentských volbách a neméně pochybným průběhem parlamentních voleb.

ČR se v roce 2012 tedy vrátila ke své konzistentní lidskoprávní politice, kterou praktikovala v období před opatrným sbližováním s Běloruskem v letech 2009 a 2010. Svěží iniciativou byla na české politické scéně konference o lidských právech, ekonomice a vzdělanosti, pořádaná platformou TOPAZ[34], přičemž jedním z hlavních témat bylo Bělorusko. Konference hostila významné hosty zainteresované v této problematice – např. Karla Schwarzenberga, Alese Michaleviče či senátora Jaromíra Štětinu. (Plívová 2012) V českých poměrech se jedná o ojedinělý akt zapojení politické strany do zahraničněpolitických témat. Klíčovou osobou think-tanku je právě Schwarzenberg, který by se dal vzhledem ke svým postojům (nejen) vůči Bělorusku označit za pokračovatele politiky Václava Havla. Aktivní byla rovněž organizace Člověk v tísni, která spolupracovala s více než deseti běloruskými organizacemi hájícími lidská práva, financovala perzekuované občany a požadovala např. i přesun plánovaného Mistrovství světa v ledním v hokeji v roce 2014 do svobodnější země. (Člověk v tísni 2012: 39) Navzdory činnosti nevládního sektoru začíná v roce 2013 podpora lidských práv a demokracie na nejvyšších úrovních české politiky stagnovat.

Přestože je podle AMO ČR mezinárodně zavedeným aktérem lidskoprávní a transformační politiky, významná část české politické elity, v čele s prezidentem Zemanem[35], na tuto linii rezignovala. (Dostál, Eberle, Karásek 2014: 56) Nynější prezident Miloš Zeman je také typickým představitelem zahraniční politiky zaměřené na byznys místo lidských práv, což dokládá jeho výrok objasňující pozvání uzbeckého diktátora Karimova do Prahy: „Poněkud mě znepokojuje, že investice (…) jsou ohroženy politikou, která si říká politika ochrany lidských práv a která ve skutečnosti vede k tomu, že když k nám tito lidé nepřijedou, tak my nemáme možnost jim říct do očí svůj názor na lidská práva. (Týden

[34] Think-tank politické strany TOP 09

[35] Kontroverze vzbudila např. plánovaná návštěva uzbeckého diktátora Islama Karimova, proti které protestovalo mnoho nevládních organizací. Deník Hospodářské noviny označil Zemanovo počínání na Hradě jako „postsovětskou diplomacii“. (Soukup 2014)

2014) Zdá se proto, že Zeman v tomto ohledu naváže na svého předchůdce v úřadě Klause, který se však konkrétně na adresu běloruského režimu vyjadřoval vždy kriticky[36]. Snad se podobně zásadového postoje dočkáme i u Miloše Zemana.

Uznáním a do jisté míry i vítanou reklamou pro českou politiku lidských práv je existence mezinárodní Ceny Václava Havla za lidská práva, kterou uděluje Rada Evropy. Jejím historicky prvním nositelem se stal v roce 2013 vězněný běloruský disident Ales Bjaljacki, který Havla považoval za svého duchovního rádce. (Ihned.cz 2013) Positivní mezinárodní renomé ČR, které plyne z udílení takové ceny, je nutné udržovat a prohlubovat, protože se jedná o jednu z mála devíz české zahraniční politiky. K tomu je zapotřebí dále udržet lidskoprávní prvek v tuzemské vnější politice přítomný. Co lze v tomto ohledu očekávat od vlády Bohuslava Sobotky? Ze strohého konstatování, že podpora lidských práv bude součástí české zahraniční politiky, které můžeme nalézt v programovém prohlášení vlády[37], nelze nic zásadního predikovat.

V osobě nového ministra zahraničí Lubomíra Zaorálka bychom však mohli nalézt politika, který lidská práva zanese hlouběji do našich externích vztahů. Ve svém projevu v Radě OSN pro lidská práva označil českou lidskoprávní politiku jako cenné dědictví. „ČR zůstává aktivní v podpoře všech lidských práv jak v politickém, tak sociálním kontextu s cílem zachovat hodnotu a důstojnost lidské bytosti“, řekl. (MZV 2014) Pozitivní přístup lze od něj očekávat i ve věci Běloruska, respektive VP, o němž se vyjádřil následovně: „Územní působnost VP je prostor, kde bychom se měli angažovat. Přísluší nám to. Máme k tomu kompetenci. Děláme to pro Evropu“. (Macek 2013) Česká diplomacie má tedy pod vedením Lubomíra Zaorálka příležitost oživit poněkud stagnující lidskoprávní a transformační linii v zahraniční politice[38]. Proevropská orientace ministra může rovněž více podnítit českou angažovanost v rámci VP.

[36] Je však potřeba připomenout, že Miloš Zeman se, coby premiér, odmítl celkem šestkrát setkat s Lukašenkem, což oceňuje i politická aktivistka a ředitelka Běloruského domu v Praze Natallia Makovik. (Makovik 2013)

[37] (Vláda ČR 2014: 17)

[38] Proti oživení naší lidskoprávní politiky mluví v poslední době mj. měnící se přístup k Číně, kde ČR plánuje upustit od kritiky lidských práv a postupovat pragmatičtěji. „V minulosti jsme se chovali nelogicky a v rozporu se zájmy ČR, která je proexportně orientovaná země," prohlásil premiér Sobotka. (Kopecký 2014) Nicméně tato změna souvisí s důležitostí Číny jako obchodního partnera a nemusela by se projevit odklonem od lidskoprávní politiky ve vztazích se zeměmi pro ČR méně ekonomicky významnými, včetně Běloruska.

3. Česká politika lidských práv v EU

Třetí kapitola bakalářské práce pojednává rovněž o české lidskoprávní politice, a sice z jiného pohledu – zkoumá její evropský rozměr. První část nejprve stručně zhodnotí úroveň ochrany lidských práv v Unii a také jakou roli hrají lidská práva v externí politice EU. Další podkapitoly se již soustředí na činnost ČR vůči Bělorusku v rámci Evropského společenství: snaží se zjistit, jakou roli hraje Česko ve SZBP EU (zda zastává „tvrdou linii" vůči běloruskému režimu či upřednostňuje dialog) a zda se aktivně účastní projektu VP, kterého je Bělorusko členem. Kapitola hledá odpověď na otázku, do jaké míry a zda vůbec, se česká lidskoprávní politika vůči Bělorusku odchyluje od postojů EU – a to před vstupem do EU i po něm.

3. 1 Lidská práva a demokracie ve vnější politice EU

EU se v současnosti profiluje jako premiant v lidskoprávní oblasti. Zakládá si na své měkké síle, jejímiž hlavními zásadami jsou mírové řešení konfliktů a důraz na lidská práva. Tato „soft power" je také největším lákadlem pro potenciální zájemce o členství. V začátcích evropského projektu však integračním snahám podléhaly jiné sféry a ani později se lidskoprávní tematika jednou z unijních priorit nestala[39]. O začátcích zrodu samostatného a koherentního systému ochrany lidských práv v rámci EU se začalo mluvit teprve nedávno ve spojitosti s Mezivládní konferencí v Nice (prosinec 2000), kdy byla podepsána *Listina základních práv EU*[40]. Ostatně, podle Šiškové nebyla ochrana lidských práv tvůrci zřizovacích smluv ani předvídána. (Šišková 2008: 36) Charta se proto neobešla bez kritiky. Častým argumentem proti vypracování dokumentu byla existence podobné smlouvy upravující lidská práva na evropském kontinentu – *Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod*[41], která ale byla sjednána v rámci Rady Evropy už v roce 1950. Přesto, že Evropská úmluva nemá unijní původ, v dnešní době hrají oba dokumenty důležitou roli v politice lidských práv EU.

Blahož konstatuje, že síla Evropské úmluvy spočívá v její prakticky celoevropské působnosti, což ještě posiluje efektivní institucionální garancie v podobě Evropského soudu pro lidská práva (ESLP) ve Štrasburku. Úmluva tak vytváří důležitý hodnotový konsenzus

[39] Jedna z mála výjimek, co se týče lidských práv, je např. přímo v původní smlouvě uvedený zákaz diskriminace z důvodu pohlaví z roku 1976. (Blahož 2003: 10)

[40] Někdy také uváděna jako Charta základních práv EU (dále jen „Charta")

[41] Zkráceně Evropská úmluva o lidských právech (dále jen „Úmluva")

obyvatel Evropy ve významné části oblasti humanitní (úprava osobních práv) a politické (úprava politických práv). (Blahož 2003: 7) Naproti tomu Charta EU se podle stejného autora vyznačuje jiným pojetím. Poznamenává, že rozsah základních lidských a občanských práv uvedených v Chartě je podstatně širší ve srovnání s kodexy lidských a občanských práv zakotvených v ústavách po druhé světové válce, jakož i ve srovnání s Evropskou úmluvou. Kromě toho obsahuje nová práva, nezakotvená v ústavách členských států EU. (Tamtéž: 21) A proč se o Evropské úmluvě vlastně zmiňujeme, pokud zdánlivě nijak nesouvisí s lidskoprávní politikou Unie? EU se totiž v Lisabonské smlouvě zavázala k Úmluvě přistoupit.

Mimo jiné to znamená, že EU bude integrována do systému ochrany lidských práv Rady Evropy a právní akty EU budou podléhat přezkumu ESLP z hlediska jejich souladu s Úmluvou – a co je nejdůležitější – tento krok významně přispěje k ucelenosti judikatury v oblasti ochrany lidských práv v Evropě (zanikne tak „dvojkolejnost" judikatury v důsledku paralelní jurisdikce ESLP a Soudního dvora EU). (Pejchalová Grünwaldová, Urbanová 2013: 4) Ostatně, evropské soudnictví v podstatě dlouhá léta suplovalo chybějící lidskoprávní katalog EU. Všelichová tvrdí, že Komise, ESLP a ESD[42] přispěli rozhodující měrou k rozvoji základních občanských práv v rámci ES/EU. (Všelichová 2007: 17) Paradoxem tedy je, že EU, představující společenství nejvyspělejších demokracií dlouho neměla vlastní koncepční dokument ošetřující otázky lidských práv[43]. Jak už bylo naznačeno, tuto úlohu zastávaly precedentní rozsudky evropských soudů, revize zakládajících smluv a v menší míře např. směrnice. Přijetí Charty EU bylo v tomto ohledu významným krokem, nikoliv však dovršením procesu. Tím by mělo být plánované přistoupení EU k Evropské úmluvě.

Přesto, že uvnitř ES se téma lidských práv a kvality demokracie začíná vážněji řešit až mnohem později, vně svého teritoria působí Společenství jako demokratizační entita již od počátku svého rozšiřování. Tato skutečnost je nejvíce zjevná v případě druhého a třetího rozšíření ES[44] v osmdesátých letech. V případě Řecka i Španělska byla totiž jednání o asociačních dohodách zmrazena, jakmile došlo k událostem, nežádoucím v demokratickém

[42] Evropský soudní dvůr, dřívější název pro Soudní dvůr EU

[43] Pro to existují dva důvody: Jednak se v tomto ohledu předpokládal jistý „monopol" Rady Evropy, která byla za tím účelem vytvořena, jednak se věřilo, že podoba ES nepřekročí ryze hospodářský rozměr. (Šišková 2008: 37)

[44] Rozšíření o Řecko (1981), Portugalsko a Španělsko (1986)

státě[45]. Obnovení negociačního procesu bylo podmíněno návratem k demokracii a dodržováním lidských práv. (Svačina 2003: 66; Krutílek 2003: 86) Německý politolog Leggewie sdílí tento postoj – navíc, podle něj bylo cílem rozšíření EU do jižní Evropy především stabilizovat mladé středomořské demokracie po dlouhém období diktatur. (Leggewie citován in Vobruba 2002: 536) Nicméně, neznamená to, že by se ES snažilo výrazněji ovlivňovat lidskoprávní situací států, které nebyly potenciálními kandidáty na členství, včetně těch za železnou oponou.

Podpora demokracie, lidských práv a právního státu byla začleněna do zahraničních strategií západních aktérů (EU nevyjímaje) až s koncem studené války. EU byla dokonce mezi prvními organizacemi, která zanesla tyto aspekty do svých smluv s externími partnery. (Börzel, Risse 2004: 1) Jasným dokladem vzrůstající důležitosti lidskoprávní dimenze v zahraniční politice EU byla tzv. kodaňská kritéria z roku 1993, jejichž splněním EU podmiňovala případné členství středo- a východoevropských států. Kandidátské země musely zajistit stabilitu institucí zaručující demokracii a zákonnost, lidská práva a ochranu menšin. (Černoch 2003: 39) Od roku 1992 patří problematika lidských práv také mezi hlavní priority SZBP, v rámci níž se právě lidských práv týká většina deklarací a diplomatických demarší. (Hrabálek, Majerčík, Smekal 2009: 150) EU má ale k dispozici i zcela specifické prostředky.

Jedním z nich je zvláštní finanční nástroj EIDHR[46], v jehož rámci jsou organizovány nákladné, mohutné a vysoce profesionalizované volební pozorovatelské mise. Od roku 2000 bylo vypraveno na 60 volebních pozorovatelských misí EU na všechny kontinenty s výjimkou prostoru OBSE. Výrazné demokratizační prvky vykazuje i Evropská politika sousedství (EPS). (Dlouhá 2008: 13) Důvodem pro její zformování bylo jednak velké „východní“ rozšíření v roce 2004 a jednak obecné úsilí o vytvoření zahraniční politiky EU jako celku v podobě akceschopnější SZBP. (Thim, Savovová 2008: 5) Důležitá je z hlediska této práce především východní dimenze EPS, institucionálně posílená spuštěním projektu VP v roce 2009, přičemž jedna z tematických platforem je zaměřena přímo na podporu demokracie, dobrého vládnutí a politické stability východních sousedů Unie. (MZV 2012) V následujících podkapitolách se zaměříme na vystupování ČR vůči Bělorusku v souvislosti se SZBP EU.

[45] Nástup vojenské junty v Řecku a poprava baskických separatistů ve Španělsku (Svačina 2003: 65; Krutílek 2003: 86)

[46] European Initiative for Democracy & Human Rights (2000 – 2006)/European Instrument for Democracy & Human Rights (od 2006) – Evropský nástroj pro demokracii a lidská práva

3. 2 Aktivita ČR vůči Bělorusku v rámci SZBP EU

Ačkoliv se ČR mohla do lidskoprávního dialogu EU – Bělorusko plně zapojit až svým oficiálním „vstupem na unijní půdu“ v roce 2004, jako přidružený stát se samozřejmě snažila sladit své postoje s těmi evropskými ještě před svým přistoupením. Jako příklad může sloužit právě politika vůči Bělorusku – když v roce 1997 EU zmrazila tzv. Dohodu o partnerství a spolupráci (PCA) s Běloruskem v reakci na zhoršení vnitropolitické situace[47], ČR reagovala podobně jako země EU omezením bilaterálních schůzek na nejvyšší úrovni. Česko také podporovalo zachování důsledného postoje a přístupu EU k Bělorusku. (MZV 2004: 96) Za vše ostatně mluví konstatování MZV z roku 2002: „Byl kladen důraz na to, aby se národní politika a praxe přizpůsobily společným postojům EU.“ (MZV 2003: 33) Po dosažení členství v EU se podle očekávání začala ČR projevovat jako aktivní zastánce lidských práv, tentokrát už jako součást vlivného politicko-ekonomického společenství.

ČR sama sebe řadí spolu s Velkou Británií, Irskem, Nizozemskem, Dánskem, Švédskem a s dalšími státy v oblasti lidských práv k tzv. „tvrdší“ („severské“) části EU. (Hrabálek, Majerčík, Smekal 2009: 152) Tento tvrdý přístup se projevil zvláště vůči režimům na Kubě a v Bělorusku, přičemž z dlouhodobého hlediska je prioritou ČR v oblasti SZBP právě podpora demokracie a lidských práv. (MZV 2011) Praha se velmi rychle naučila využívat podpory svých unijních kolegů na multilaterálních zasedáních. Příkladem je společné předložení a podpora rezoluce, týkající se stavu lidských práv v Bělorusku ve třetím výboru Valného shromáždění OSN v roce 2007. (Hrabálek, Majerčík, Smekal 2009: 157) Na tomto příkladu se také ukazuje velká důležitost nástrojů jako je COHOM (pracovní skupina Rady EU pro lidská práva) pro ČR[48].

Jako další ukázka unijní sounáležitosti může sloužit úspěšné překažení běloruské kandidatury do Rady OSN pro lidská práva. Reálně totiž hrozilo, že Bělorusko uspěje, protože do skupiny východoevropských států, která měla získat dvě místa, kandidovalo už pouze Slovinsko. ČR v součinnosti s evropskými partnery musela vynaložit značné diplomatické úsilí a přesvědčit ke kandidatuře i Bosnu a Hercegovinu. Navíc se zapojila do debat o udržení funkce zpravodaje pro Bělorusko a Kubu. (Tamtéž) ČR nepodporovala pouze zaběhnuté politiky Unie, ale projevila se i jako novátor. Využila k tomu

[47] (Daněk 2013: 3)

[48] COHOM totiž připravuje např. pozice EU pro zasedání třetího výboru Valného shromáždění OSN, Rady pro lidská práva a konzultace o lidských právech se třetími zeměmi (MZV 2008: 337)

diplomatickou komunikační síť Coreu[49], která se používá pro koordinaci zahraniční politiky EU. Touto cestou se rozhodla distribuovat hodnotící zprávy o lidských právech a demokracii přímo od spřízněných NGOs z Běloruska, což byl precedent. Praha tímto ukázala evropským partnerům těsnou spolupráci s nevládním sektorem. (Neuman 2013: 24) Česko tak udržovalo povědomí o sobě jako o zemi, kde lidská práva a demokracie stojí vysoko na hodnotovém žebříčku.

Svůj „velký okamžik" zažila ČR při příležitosti svého předsednictví v Radě EU v roce 2009. Ve spolupráci se Švédskem se jí podařilo dostat téma budování demokracie mimo EU do povědomí evropských představitelů, když MZV ČR zorganizovalo spolu se svými nevládními partnery schůzku s EK na téma *„Building Consensus about EU Policies on Democracy Support"*. Důsledkem tohoto setkání byl později dokument, který nejenže navrhoval konkrétní kroky pro zlepšení koherence a efektivity demokratizační politiky EU, ale obsahoval i český pohled na lidská práva a demokracii. Tato česká iniciativa měla později dopad na země Východního partnerství, včetně Běloruska. (Bartovič 2011: 3, 4) ČR se též aktivně angažovala ve věci reformy EIDHR a své postoje opět ladila i s nevládním sektorem. Česká strana navrhovala např. zahrnutí demokratických sil v cílových zemích do všech procesů EIDHR či permanentní kontakt delegací EK s těmito silami. Téměř všem českým návrhům bylo vyhověno. (Tamtéž 2011: 4) Skutečnost, že české připomínky jsou brány vážně, je výsledkem aktivního a systematického zapojení ČR do externí lidskoprávní politiky Unie.

Nicméně, přes veškerou snahu Prahy a Bruselu zůstala jednání s Běloruskem bez pokroku i vinou povolebních represí z prosince 2010, které v EU silně rezonovaly. Pro ČR, která se dlouhodobě snaží o vízovou facilitaci s Běloruskem za účelem podpořit běloruskou občanskou společnost, byly tyto události potvrzením nutnosti diferencovaného přístupu k exponentům Lukašenkova režimu a zástupcům občanské společnosti. (MZV 2011: 23) V dalším roce česká diplomacie stála u zrodu nového principu *„more for more"*, který je založen na větší podmíněnosti pomoci EU na základě dodržování lidských práv, demokracie a právního státu ze strany sousedských zemí. (MZV 2013: 11) Demokratizační úsilí ČR na evropské úrovni pokračovalo i v dalších letech, ačkoliv na domácí politické scéně dochází v daném období spíše k citelnému útlumu tohoto proudu. Právě proto je v tomto ohledu naše členství v EU jasnou výhodou – umožňuje držet se v Bruselu své role „lidskoprávního aktivisty", přesto, že v tuzemsku tato politika začíná stagnovat.

[49] z francouzského Corespondance européenne

3. 3 Aktivita ČR vůči Bělorusku v rámci VP

Východní partnerství je projekt, který byl oficiálně uveden do praxe v květnu 2009 v Praze. Jedná se o iniciativu na vytvoření Strategického partnerství mezi EU a šesti zeměmi východní Evropy a jižního Kavkazu[50]. Vychází z toho, že EU má vůči těmto partnerům rostoucí odpovědnost a musí jim pomoci řešit nové politické i ekonomické výzvy, kterým čelí, a podpořit tak jejich úsilí o užší vzájemné vztahy. Opatření směřující k naplnění obecného cíle partnerství by měla být prováděna nejen na bilaterální, ale i multilaterální úrovni. (Cihelková 2011: 58) Bezesporu šlo o nejvýznamnější událost českého předsednictví, na kterou je česká strana patřičně hrdá: „ČR významnou měrou přispěla nejenom k zahájení VP (…), ale posléze se rovněž aktivně zapojila do jednání jednotlivých platforem a expertních fór“, píše se ve výroční zprávě MZV. (MZV 2010: 122) Toto konstatování však není daleko od pravdy a má i svůj běloruský rozměr. ČR a dalším členským státům se totiž podařilo prosadit, aby součástí VP bylo již od počátku také Bělorusko. (Tamtéž: 77) Češi svým úsilím tedy potvrdili svou dlouhodobou orientaci na postsovětskou republiku.

Nicméně incident, jehož se dopustili čeští představitelé v souvislosti s pozváním Běloruska na summit VP v Praze, jakoby ilustroval složitost jednání s touto zemí. Když se ukázalo, že by na summit mohl přicestovat diktátor Lukašenko, prohlásil tehdejší prezident Klaus, že mu nepodá ruku ani jej nepřijme na Pražském hradě, načež ho Lukašenko obvinil z hrubiánství. (Lidovky 2009) Zatvrzelost tamního režimu vůči EU není zdaleka nadsazená – je to jediná země VP, která nemá s EU platnou dohodu PCA, navíc se účastní pouze multilaterální části VP, i když ani zde není spolupráce bezproblémová[51]. (Daněk 2013: 3) EU zjevně uplatňuje již zmíněný nástroj „more for more“, přičemž podmiňuje větší profit Běloruska ze vzájemného partnerství provedením „zásadních demokratizačních a hospodářských změn“. (EU Neighbourhood Info Centre 2013: 6) Minsk ale zatím externím tlakům odolává a jak poznamenává Jan Látal: Západ a tím pádem ani ČR momentálně nemá prostředky, jak výrazněji do situace zasáhnout.“ (Látal 2013) Navzdory pesimistickému konstatování se Praha snaží na evropské půdě vystupovat směrem k Bělorusku aktivně.

Jak již víme, českou politiku vůči Bělorusku charakterizuje úzká kooperace s nevládními organizacemi. Není proto překvapením, že myšlenka na vytvoření tzv. Fóra občanské společnosti (CSF), které je nyní důležitou dimenzí VP, se zrodila na MZV ČR.

[50] Arménie, Ázerbájdžán, Bělorusko, Gruzie, Moldavsko, Ukrajina

[51] Neúčast Minsku na summitu VP ve Varšavě (2011) (Daněk 2013: 4)

Podobu fóra ovlivnila hlavně změna českého přístupu vůči Bělorusku, kdy místo izolace režimu bylo zvoleno raději zapojení tamních organizací občanské společnosti do dialogu s EU. (Neuman 2013: 35) Fórum má několik pracovních skupin, z nichž hned první je zaměřena na demokracii, lidská práva a dobré vládnutí v dotčených zemích. (CSF 2013) Vzhledem k diskutované komplikovanosti evropsko-běloruských vztahů se ČR rozhodla vystupovat vůči státům VP v kooperaci s kolegy z V4. Za tímto účelem vznikla v roce 2011 iniciativa *"Visegrad 4 Eastern Partnership"*. Projekt zahrnuje širokou škálu transformačních nástrojů – od podpory občanské společnosti přes poskytování grantů školám, které nabízejí kurzy prezentující transformační zkušenost zemí V4 po poskytování stipendií odborníkům z Východu. (Visegrad Fund) Česko též využilo svého předsednictví ve Visegrádské skupině ke svolání důležitého setkání.

Tím byla schůzka zemí V4 a VP, kterého se účastnila i vysoká představitelka EU pro SZBP Catherine Ashton a komisař pro rozšíření a sousedskou politiku Štefan Füle. (Data 2012: 96) ČR iniciováním schůzky dokázala, že Bělorusku a ostatním zemím VP věnuje pozornost i mimo pořádání pravidelných summitů VP a neváhá k jednacímu stolu pozvat vysoce postavené unijní představitele. Kromě toho ČR pokračovala ve svých „měkkých" aktivitách vůči Bělorusku – organizovala školení expertů ze států VP zaměřené na modernizaci státní správy, vydala příručku pro české NGOs k projektům u východních partnerů a pravidelně se zapojovala do debaty o VP na unijní úrovni. (MZV 2012; MZV 2013) V rámci svých možností odvádí česká strana v mantinelech VP dostatek k podpoře demokratizace a lidských práv v Bělorusku[52], což ovšem zcela neplatí o dění na summitech VP. Příkladem je poslední summit, konaný ve Vilniusu, k jehož výsledkům a průběhu se ČR oficiálně nevyjádřila a stála spíše stranou. Mlčení se rozhodl prolomit až senát, konkrétně Výbor pro záležitosti EU, který mimo jiné ocenil, „že na summitu došlo k oznámení Běloruska o tom, že zahájí jednání s EU o vízové facilitaci." (Krejča 2014) Do budoucna je proto nutné takovým situacím předcházet a ukazovat evropským i východním partnerům svůj zájem nejen v deklaratorní rovině, ale i reálnými opatřeními.

[52] AMO však poukazuje na nedostatečnou aktivitu české diplomacie a absenci jasně vyprofilované osobnosti, která by se za VP zasazovala na úřednické i politické rovině. V důsledku toho je projekt VP monopolizován Polskem a Švédskem. (Dostál, Eberle, Karásek 2014: 40)

Závěr

Cílem bakalářské práce bylo charakterizovat českou lidskoprávní politiku vůči Bělorusku, přičemž snahou bylo zachytit její komplexní podobu sledováním akcí a prohlášení hlavních (vláda, prezident, MZV, nevládní organizace, parlament), případně i vedlejších (např. občanská společnost) zahraničněpolitických aktérů jak v ČR, tak v EU. Při shromažďování a následném vyhodnocování českých externích aktivit se ukázalo, že i ty, které neměly zřetelně lidskoprávní podtón, byly nějakým způsobem v opozici k běloruskému režimu. Nejaktivnější českou osobností poukazující na porušování lidských práv v Bělorusku jak na domácí, tak na mezinárodní scéně, byl prezident Václav Havel. Jeho mimořádný přínos spočíval právě v neustálém upozorňování na situaci v Bělorusku, udržování povědomí veřejnosti o tomto tématu a v neposlední řadě disponoval řadou cenných zahraničních kontaktů, na které se v této záležitosti obracel. Za pokračovatele této politiky může být do jisté míry považován Karel Schwarzenberg.

Nejvlivnější a nejefektivnější institucí co se týče působení na Bělorusko, bylo jednoznačně MZV ČR, které pravidelně vyjadřovalo znepokojení nad stavem lidských práv v Bělorusku. Součástí ministerstva jsou také klíčové odbory, které přímo a zásadně souvisejí s politikou lidských práv ČR vůči Bělorusku – jedná se o Odbor lidských práv a transformační politiky a Odbor států severní a východní Evropy. Od roku 2004 je z ministerstva řízen také projekt TS, který spolupracuje převážně s českým a běloruským nevládním sektorem. Toto institucionální zázemí umožňuje vykonávat transformační a lidskoprávní politiku vůči Bělorusku koherentně i pokud aktuální vláda není podpoře lidských práv ve vnějších vztazích nakloněna. Důležitou roli hrají zástupci MZV na multilaterálních fórech (OBSE, Rada OSN pro lidská práva, Rada Evropy, atd.), kde je Bělorusko ze strany ČR za lidská práva opakovaně kritizováno. Češi se aktivně podílejí i na činnosti různých komisí a výborů v těchto institucích a připravují např. hodnotící zprávy o Bělorusku, účastní se volebních pozorovatelských misí, či připravují rezoluce.

Pokud odhlédneme od MZV ČR, na které je v této práci nahlíženo odděleně, role českých vlád jako celku ve vztahu k Bělorusku je minimální. To je dáno několika skutečnostmi – 1) veškerá lidskoprávní agenda vůči Bělorusku spadá pod MZV, ostatní resorty se touto tematikou nezabývají, 2) bilaterální vztahy kvůli podobě běloruského režimu na vyšší úrovni prakticky neexistují – například návštěva českého premiéra v Bělorusku tak nepřichází v úvahu, 3) premiér a vládní představitelé se k problematice lidských práv

v jiných zemích vyjadřují sporadicky. Působení vlády se tedy projevuje hlavně prostřednictvím ministerstva zahraničních věcí.

Pro prezidenta platí v souvislosti s Běloruskem podobná nepsaná omezení jako pro premiéra – k setkání českého a běloruského prezidenta tudíž zatím nedošlo. Jak už bylo zmíněno, z dosavadních prezidentů se o demokratizaci Běloruska nejvíce zasazoval jednoznačně Václav Havel. Jeho nástupce Václava Klause rozhodně nebylo možné označit za příznivce politiky lidských práv. Nicméně, vůči Lukašenkovi a jeho aparátu zachovával značnou odměřenost, a namísto ignorace diktátora se mu snažil vyjádřit své výtky formou protestních dopisů. Zhodnocení působení nynějšího prezidenta Zemana v tomto ohledu není příliš relevantní vzhledem k relativně krátkému trvání jeho prezidentského mandátu, který započal na jaře 2013. Miloš Zeman se však nijak netají podporou ekonomické diplomacie a několikrát už byl kritizován např. za svůj přístup k středoasijským diktátorům.

Specifickou pozici zaujímají v česko-běloruských vztazích nevládní lidskoprávní organizace. Dochází zde totiž k ojedinělé symbióze vládního a nevládního sektoru. Jako příklad může sloužit sdružení Občanské Bělorusko, u jehož zrodu stál mj. Václav Havel či senátor Jaromír Štětina nebo působení bývalého ředitele nejvýznamnější české NGO Člověk v tísni Tomáše Pojara na MZV. Tuzemské nevládní organizace jsou pevně svázány s programem TS, který financuje některé jejich projekty v Bělorusku. Důležitou náplní jejich činnosti je též informační osvěta v Česku, která dokázala podnítit větší zájem českých občanů o dění v Bělorusku, kupříkladu při prezidentských volbách 2006. Lidskými právy v Bělorusku se okrajově zabýval i Parlament ČR, přičemž více činná byla jeho horní komora, která se o postsovětskou zemi dlouhodobě zajímá. Senát v minulosti přijal několik rezolucí proti Bělorusku, jeho zástupci se účastnili pozorovatelských misí při tamějších volbách, a v rámci senátu byla zřízena dokonce vyšetřovací komise.

Vstup do EU znamenal pro ČR značné rozšíření palety transformačních a demokratizačních nástrojů, které mohla spolu s evropskými partnery vůči Bělorusku využívat. Své postoje se ale Praha snažila koordinovat s Bruselem již před svým vstupem. Na multilaterálních fórech zastávala v případech týkajících se Běloruska podobná stanoviska a unijními rozhodnutími se řídila i v bilaterálním styku. To znamená, že stejně jako v zemích EU neprobíhaly s Běloruskem návštěvy na nejvyšší bilaterální úrovni. V EU se ČR zařadila k Británii, Nizozemí a skandinávským zemím, které v externí lidskoprávní politice prosazují tvrdší linii. Češi se tedy zpravidla zasazovali na evropské úrovni o přísnější postup vůči Lukašenkovi, podepřený sankcemi. Výjimkou bylo období českého předsednictví v Radě

EU, kdy český postoj odrážel vstřícnější naladění celé EU v souvislosti se spuštěním projektu VP a očekávaným uvolňováním režimu.

Naši zástupci v EU se aktivně podílejí na činnosti orgánů, které mají na starosti politiku ochrany lidských práv vně EU – ať už se jedná o Evropský nástroj pro demokracii a lidská práva (EIDHR) nebo pracovní skupinu Rady EU pro lidská práva (COHOM). Vrchol úsilí představovalo české předsednictví a spuštění projektu VP. Česká strana v tomto období často zapojovala do dění v EU nevládní lidskoprávní organizace a snažila se Bělorusko přesvědčit k intenzivnější spolupráci. To se však bohužel nedaří a Bělorusko zůstává nejpasivnějším členem VP. Praha přesto podniká celou řadu iniciativ k podpoření běloruské občanské společnosti a ochrany lidských práv (např. školení běloruských nevládních organizací). ČR se také snaží přenést část agendy VP na úroveň Visegrádské skupiny a postupovat směrem k Bělorusku spolu se středoevropskými partnery. Do budoucna by se však ČR měla v rámci VP více zapojovat a narušit švédsko-polskou dominanci.

Ačkoliv nebyla cesta k podpoře lidských práv v Bělorusku ze strany ČR zdaleka přímočará a větší zájem v domácích politických kruzích zaznamenáváme až s přelomem tisíciletí, vyvinula se tato politika v plnohodnotnou, konzistentní a institucionálně zastřešenou součást české zahraniční politiky. Prostředky uplatňované ČR vůči Bělorusku jsou převážně diplomatického a ideového (transformačního) charakteru – poplatné velikosti a vlivu naší země. Přísnější ekonomické sankce se snaží ČR prosazovat především na úrovni EU. Důležitá je existence jedinečného programu TS, který umožňuje vykonávat demokratizační politiku relativně nezávisle na vládní reprezentaci, Bělorusko je navíc jednou z prioritních zemí. Českou politiku ve vztahu k Bělorusku můžeme označit za kontinuální, což je způsobeno i tím, že tamní situace se nijak zásadně nemění. Česko – běloruské vztahy tak zůstávají limitovány poměry v Bělorusku a až na výjimky se obejdou bez incidentů. Co se týče unijní politiky k Bělorusku, ČR patří jednoznačně k aktivnějším zemím, v budoucnu by se měla snažit o nový impuls v upadajícím projektu VP, který začal fungovat za jejího předsednictví v EU.

Literatura

Balmaceda, Margarita. 2007. „Understanding Repression in Belarus.“ Pp. 193 – 223 in Robert I. Rotberg (ed.). *Worst of The Worst.* Cambridge: World Peace Foundation.

Baehr, Peter, Monique Castermans – Holleman. 2004. *The Role of Human Rights in Foreign policy.* Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Bartovič, Vladimír. 2008. „Limited Resources, Global Ambitions.“ Pp. 29 – 50 in Jacek Kucharczyk, Jeff Lovitt (eds.). *Democracy's New Champions.* Praha: Pasos.

Bartovič, Vladimír, David Král. 2010. „The CR and the EU Enlargement: Supportive but not Enough?“ Pp. 35 – 56 in Adam Balcer (ed.). *Poland and the CR: Advocates of the EU Enlargement?* Warsaw: demosEUROPA.

Bartovič, Vladimír. 2011. „The Czech Republic's Democracy Promotion Policies and Priorities.“ *Discussion Papers.* Warsaw: Instytut spraw publicznych.

„Belarus Bitter Election“ *Economist.com,* (online). Dostupné z: http://www.economist.com/node/778703 (24. 4. 2014)

„Belarus Human Rights“ *Amnesty International USA,* (online). Dostupné z: http://www.amnestyusa.org/our-work/countries/europe/belarus (24. 4. 2014)

Bělovská, Naďa, Igor Maňour, Jana Zemanová. *Český rozhlas,* 17. 4. 2009 (online) „Schwarzenberg pozval Bělorusko na pražský summit VP.“ Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/evropskaunie/zpravodajstvi/_zprava/572275 (24. 4. 2014)

Bílková, Veronika. 2008. „Účel nebo prostředek?“ *Mezinárodní politika* 32 (12): 9 – 10.

Blahož, Josef. 2003. „Sjednocující se Evropa a lidská práva.“ *Aplikované právo* 1 (1): 5 – 27.

„Bojkot si rozmyslel Minsk i Kyjev“ *Idnes.cz,* (online). Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/bojkot-si-rozmyslel-minsk-i-kyjev-drp-/zpr_archiv.aspx?c=A021115_131705_zpr_summit_has (24. 4. 2014)

Börzel, Tanja, Thomas Risse. „One Size Fits All!“ *Workshop on Democracy Promotion,* Palo Alto, 4 - 5. 10. 2004.

„Cenu Václava Havla získal vězněný běloruský bojovník za lidská práva Ales Bjaljacki“ *Ihned.cz,* (online). Dostupné z: http://zpravy.ihned.cz/c1-60924570-cenu-vaclava-havla-ziskal-vezneny-belorusky-bojovnik-za-lidska-prava-ales-bjaljacki (24. 4. 2014)

Cibulková, Petra. 2011. „Státy východní dimenze EPS v české zahraniční politice.“ Pp. 206 – 224 in Michal Kořan a kol. (ed.). *Česká zahraniční politika v roce 2010.* Praha: ÚMV.

Cihelková, Eva. 2011. „Evropská politika sousedství: nástroj budování prostoru bezpečnosti, stability a prosperity?“ *Současná Evropa* 15 (2): 47 – 73.

Clapham, Andrew. 2007. *Human Rights.* Oxford: Oxford University Press.

Černoch, Pavel. 2003. *Cesta do EU.* Praha: Linde.

Černoch, Pavel. 2004. „Česká integrační politika.“ Pp. 15 – 31 in Otto Pick, Vladimír Handl (eds.). *Zahraniční politika ČR 1993 – 2004.* Praha: ÚMV.

„Česko-běloruské vztahy od dob nejstarších až po současnost“ *MZV ČR,* (online). Dostupné z: http://www.mzv.cz/minsk/cz/vzajemne_vztahy/cesko_beloruske_vztahy_od_dob.html (24. 4. 2014)

Člověk v tísni. 2012. *Výroční zpráva za rok 2012.* Praha: Člověk v tísni.

„ČR a SZBP“ *MZV ČR,* (online). Dostupné z: https://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/evropska_unie/vnejsi_vztahy_eu/spolecna_zahranicni_a_bezpecnostni/x2011_01_07.html (24. 4. 2014)

Daněk, Pavel. 2013. „Bělorusko v předvečer summitu VP ve Vilniusu.“ *Briefing Paper 9.* Praha: AMO.

Dembour, Marie – Bénédicte. 2010. „What Are Human Rights? Four Schools of Thought.“ *Human Rights Quarterly* 32 (1): 1 – 20.

Demeš, Pavol. *„Bieloruská volebná hrôza.“* Týždeň, 10. ledna 2011: 62, 63.

Dlouhá, Gabriela. 2008. „Podpora demokracie v pojetí české zahraniční politiky.“ *Mezinárodní politika* 32 (12): 11 – 13.

Donelly, Jack. 1982. „Human Rights and Human Dignity: An Analytic Critique of Non-Western Conceptions of Human Rights“ *The American Political Science Review* 76 (2): 303 – 316.

Donnelly, Jack. 1999. „Human Rights, Democracy, and Development.“ *Human Rights Quarterly* 21 (3): 608 – 632.

Dostál, Vít, Jakub Eberle, Tomáš Karásek (eds.). 2013. *Agenda pro českou zahraniční politiku 2013.* Praha: AMO.

Dostál, Vít, Jakub Eberle, Tomáš Karásek (eds.). 2014. *Agenda pro českou zahraniční politiku 2014.* Praha: AMO.

Dostál, Vít, Tomáš Karásek, Michal Thim (eds.). 2011. *Agenda pro českou zahraniční politiku 2011.* Praha: AMO.

Dostál, Vít, Tomáš Karásek, Michal Thim (eds.). 2012. *Agenda pro českou zahraniční politiku 2012.* Praha: AMO.

Druláková, Radka, Petr Drulák. 2007. *Tvorba a analýza zahraniční politiky.* Praha: Oeconomica.

Eke, Steven, Taras Kuzio. 2000. „Sultanism in Eastern Europe: The Socio-Political Roots of Authoritarian Populism in Belarus.“ *Europe-Asia Studies* 52 (3): 523 – 547.

„Evropská alternativa pro Bělorusko“ *MZV ČR,* (online). Dostupné z: http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/lidska_prava/prioritni_zeme_a_projekty_transformacni/belorusko/projekty_ngos/evropska_alternativa_pro_belorusko.html (24. 4. 2014)

EU Neighbourhood Info Centre. 2013. *Eastern Partnership: Questions and Answers.* Brussels: EU Neighbourhood Info Centre.

Freedom House. 2014. „Map of Freedom“ *Freedom House* (online; Pdf). Dostupné z: http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/MapofFreedom2014.pdf (24. 4. 2014)

„Havel před smrtí napsal dopis běloruským politickým vězňům“ *Novinky.cz,* (online). Dostupné z: http://www.novinky.cz/domaci/253949-havel-pred-smrti-napsal-dopis-beloruskym-politickym-veznum.html (24. 4. 2014)

Hendl, Jan. 2005. *Kvalitativní výzkum.* Praha: Portál.

Hlaváček, Petr, Jan Holzer. 2005. „Lukašenkovo Bělorusko.“ *CEPSR* 6 (4). Dostupné z: http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=249 (24. 4. 2014)

Hlaváček, Petr. 2009. „Podpora demokracie a česká zahraniční politika.“ Pp. 224 – 239 in Michal Kořan a kol. (ed.). Česká zahraniční politika v zrcadle sociálně-vědního výzkumu. Praha: ÚMV.

Holzer, Jan, Matěj Novák. 2002. „Republika Bělorusko.“ Pp. 43 – 64 in Petr Fiala, Jan Holzer a kol. *Politické strany ve střední a východní Evropě.* Brno: Mezinárodní politologický ústav.

Hrabálek, Martin, Ľubomír Majerčík, Hubert Smekal. 2009. Pp. 149 – 163 in Michal Kořan a kol. (ed.). *Česká zahraniční politika v zrcadla sociálně – vědního výzkumu.* Praha: ÚMV.

Chutná, Monika, Dalibor, Jílek. 1994. *Lidská práva v mezinárodních dokumentech.* Brno: Masarykova univerzita.

„Je velice dobré, že mnohokrát pohřbívaná Visegrádská čtyřka se projevuje jako výrazný faktor“ *MZV ČR,* (online). Dostupné z: http://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/archivy/clanky_a_projevy_ministra_schwarzenberga_4/x2011_02_10_je_velice_dobre_ze_mnohokrat_pohrbivana_visegradska_ctyrka.html (24. 4. 2014)

„Klaus se obává o demokracii v Bělorusku“ *Ihned.cz,* (online). Dostupné z: http://zpravy.ihned.cz/cesko/c1-18076690-klaus-se-obava-o-demokracii-v-belorusku (24. 4. 2014)

Klepárník, Vít. 2009. „Dekonstrukce české politiky lidských práv.“ Pp. 190 – 209 in Michal Kořan a kol. (ed.). *Česká zahraniční politika v zrcadle sociálně-vědního výzkumu.* Praha: ÚMV.

„Koncepce transformační politiky“ *MZV ČR,* (online). Dostupné z: https://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/lidska_prava/dalsi_informace/koncepce_transformacni_spoluprace.html (24. 4. 2014)

„Koncepce zahraniční politiky ČR“ *Vláda ČR,* (online). Dostupné z: http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/!-koncepce-zahranicni-politiky-ceske-republiky-2156/ (24. 4. 2014)

Kopecký, Josef. „Česko křísí vztahy s Čínou kvůli byznysu, Zaorálek míří do Pekingu.“ *Idnes.cz,* 23. 4. 2014 (online). Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/zaoralek-zamiri-do-ciny-vlada-chce-vzkrisit-vztahy-s-ni-pid-/domaci.aspx?c=A140423_151719_domaci_kop#utm_source=rss&utm_medium=feed&utm_campaign=idnes&utm_content=main (24. 4. 2014)

Korostoleva, Elena, Colin W. Lawson, Rosalind J. Marsh. 2003. *Contemporary Belarus: Between Democracy and Dictatorship.* London: Routledge Curzon.

Kořan, Michal. 2007. „Struktura a proces zahraniční politiky.“ Pp. 20 in Michal Kořan, Martin Hrabálek (eds.). *Česká zahraniční politika: struktura, aktéři, proces.* Brno: Mezinárodní politologický ústav.

Kratochvíl, Petr. 2007. „Existuje česká východní politika?“ *Mezinárodní politika* 3 (4): 16 – 18.

Kratochvíl, Petr. 2008. „Země východní dimenze evropské politiky sousedství v české zahraniční politice.“ Pp. 232 – 244 in Michal Kořan a kol. (ed.). *Česká zahraniční politika v roce 2007.* Praha: ÚMV.

Krejča, Miroslav. „Senátní reparát k Východnímu partnerství.“ *Euroskop,* 7. 1. 2014 (online). Dostupné z: https://www.euroskop.cz/46/23403/clanek/senatni-reparat-k-vychodnimu-partnerstvi/ (24. 4. 2014)

Krejčí, Oskar. 2001. *Mezinárodní politika.* Praha: Ekopress.

Krutílek, Ondřej. 2003. „Třetí rozšíření: Španělsko, Portugalsko.“ Pp. 85 – 110 in Petr Fiala, Markéta Pitrová (eds.). *Rozšiřování ES/EU.* Brno: Mezinárodní politologický ústav.

Laughland, John. 2002. „The Prague Racket.“ *Guardian,* 22. 11. 2002 (online). Dostupné z: http://www.theguardian.com/world/2002/nov/22/nato.comment (24. 4. 2014)

Látal, Jan. „Transformační spolupráce“ *Přednáška Jana Látala.* Olomouc, 5. 12. 2013.

„Lidská práva porušujete sami, obviňuje Čína USA“ *Aktuálně.cz,* (online). Dostupné z: http://zpravy.aktualne.cz/zahranici/lidska-prava-porusujete-sami-obvinuje-cina-usa/r~i:article:523941/ (24. 4. 2014)

Macek, Dan. „Nechává EU země Východního partnerství napospas Rusku?“ *Česká pozice,* 18. 5. 2013 (online). Dostupné z: http://www.ceskapozice.cz/zahranici/evropa/nechava-eu-zeme-vychodniho-partnerstvi-napospas-rusku?showcomments=1 (24. 4. 2014)

Makovik, Natallia. „Proč jdou dnes Bělorusové na Pražský hrad vyvěsit svou vlajku.“ *Idnes.cz,* 20. 3. 2013 (online). Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/proc-jdou-dnes-belorusove-na-prazsky-hrad-vyvesit-svou-vlajku-p7d-/zpr_archiv.aspx?c=A130319_204219_kavarna_chu (24. 4. 2014)

Marek, Jaromír. „Klaus: Bělorusko míří do mezinárodní izolace.“ *Český rozhlas,* 27. 10. 2004 (online). Dostupné z: http://www.radio.cz/cz/rubrika/udalosti/klaus-belorusko-miri-do-mezinarodni-izolace (24. 4. 2014)

Mihalco, Zdeněk, Michal Žák. „Bělorusko odvolilo. V parlamentu nebude nikdo z opozice.“ *Aktuálně.cz,* 29. 9. 2008 (online). Dostupné z: http://zpravy.aktualne.cz/zahranici/belorusko-odvolilo-v-parlamentu-nebude-nikdo-z-opozice/r~i:article:617611/ (24. 4. 2014)

„MZV se angažuje ve prospěch občanské společnosti v Bělorusku“ *MZV ČR,* (online). Dostupné z: http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/lidska_prava/prioritni_zeme_a_projekty_transformacni/belorusko/x2011_01_05_mzv_se_angazuje_ve_prospech_obcanske_spolecnosti_v_belorusku.html (24. 4. 2014)

MZV ČR. 2000. „DATA - prosinec 2000“ *MZV ČR,* (online; doc). Dostupné z: http://www.mzv.cz/public/1/e0/33/441424_307852_data_2000_12.doc (24. 4. 2014)

MZV ČR. 2000. „Zpráva o zahraniční politice ČR 1998-1999“ *MZV ČR,* (online; Pdf). Dostupné z: http://www.mzv.cz/file/415493/Zprava1998_1999.pdf (24. 4. 2014)

MZV ČR. 2001. „DATA – září 2001“ *MZV ČR,* (online; doc). Dostupné z: http://www.mzv.cz/public/91/7/6c/23022_14945_Data9_2001.doc (24. 4. 2014)

MZV ČR. 2001. „Zpráva o zahraniční politice ČR 2000“ *MZV ČR,* (online; Pdf). Dostupné z: http://www.mzv.cz/file/857208/Zprava_2000.pdf (24. 4. 2014)

MZV ČR. 2003. „Zpráva o zahraniční politice ČR 2002“ *MZV ČR,* (online). Dostupné z: http://books.google.com/books?id=EahVAQAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=en&source=gbs_ViewAPI (24. 4. 2014)

MZV ČR. 2004. „Zpráva o zahraniční politice ČR 2003“. *Vláda ČR,* (online; doc). Dostupné z: http://www.mzv.cz/file/15896/Zprava_2003.doc (24. 4. 2014)

MZV ČR. 2005. „Zpráva o zahraniční politice ČR 2004.“ *MZV ČR,* (online; Pdf). Dostupné z: http://www.mzv.cz/file/415693/Zprava_2004.pdf (24. 4. 2014)

MZV ČR. 2006. „Zpráva o zahraniční politice ČR 2005“ *MZV ČR,* (online). Dostupné z: http://books.google.com/books?id=8e9VAQAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=en&source=gbs_ViewAPI (24. 4. 2014)

MZV ČR. 2007. „Zpráva o zahraniční politice ČR 2006.“ *MZV ČR* (online; Pdf). Dostupné z: http://www.mzv.cz/file/72806/Zpravaozahranicnipolitice2006.pdf (24. 4. 2014)

MZV ČR. 2008. „Zpráva o zahraniční politice ČR 2007.“ MZV *ČR,* (online). Dostupné z: http://books.google.com/books?id=ufBVAQAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=en&source=gbs_ViewAPI (24. 4. 2014)

MZV ČR. 2010. „Zpráva o zahraniční politice ČR 2009.“ *MZV ČR,* (online; Pdf). Dostupné z: http://www.mzv.cz/file/592100/Zprava_o_zahranicni_politice_2009__CZ_FINAL_po_vymene_Korey.pdf (24. 4. 2014)

MZV ČR. 2011. „Koncepce zahraniční politiky v roce 2011“ *MZV ČR* (online; Pdf). Dostupné z: http://www.mzv.cz/file/675937/koncepce_zahranicni_politiky_2011_cz.pdf (24. 4. 2014)

MZV ČR. 2011. „Zpráva o zahraniční politice ČR 2010.“ *MZV ČR,* (online; Pdf). Dostupné z: http://www.mzv.cz/file/691824/Zprava_o_zahranicni_politice_2010_.pdf (24. 4. 2014)

MZV ČR. 2012. „DATA – 1. čtvrtletí 2012.“ *MZV ČR,* (online; Pdf). Dostupné z: http://www.mzv.cz/public/54/a/d8/815580_733362_data1_2012.pdf (24. 4. 2014)

MZV ČR. 2013. „Stručný přehled zahraniční politiky ČR 2011.“ *MZV ČR,* (online; Pdf). Dostupné z: http://www.mzv.cz/file/945765/Strucny_prehled_zahranicni_politiky_v_roce_2011.pdf (24. 4. 2014)

Naím, Moisés. „The Hypocrisy Audit“ *Foreignpolicy.com,* 13. 8. 2008 (online). Dostupné z: http://www.foreignpolicy.com/articles/2008/08/13/the_hypocrisy_audit (24. 4. 2014)

Nedorostková, Tereza. 2010. „Human Rights Dimension of the V4 Countries' Foreign Development Assistance in Governmental Declarations.“ *CES* 1 (1): 31 – 40

Neuman, Marek. 2013. „Democracy Promotion: The Czech Republic's Niche in the EU's Foreign Policy?“ *EUSA 13th Biennial Conference.* Baltimore, 9 - 11. 5. 2013.

Novák, Martin. „Běloruský kandidát na prezidenta dostal v Česku azyl.“ *Aktuálně.cz, 24. 3. 2011* (online). Dostupné z: http://zpravy.aktualne.cz/zahranici/belorusky-kandidat-na-prezidenta-dostal-v-cesku-azyl/r~i:article:695110/ (24. 4. 2014)

Pejchalová Grünwaldová, Vladimíra, Klára Urbanová. 2013. „Přistoupení EU k Evropské úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod.“ *Studie č. 3. 172.* Praha: Parlamentní institut.

Plavec, Michal. 2006. „Česko-běloruské vztahy od dob nejstarších až po současnost.“ Pp. 242 – 244 in Sahanovič, Hienadz, Zachar Šybieka (eds.). *Dějiny Běloruska.* Praha: NLN.

Plívová, Alžběta. „TOPAZ: Lidská práva, ekonomika a vzdělanost.“ *TOP 09*, 8. 6. 2012 (online). Dostupné z: http://www.top09.cz/co-delame/tiskove-zpravy/topaz-lidska-prava-ekonomika-a-vzdelanost-10051.html (24. 4. 2014)

„Pomoc politicky pronásledovaným a diskuse o české transformaci v Bělorusku“ *MZV ČR,* (online). Dostupné z: http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/lidska_prava/prioritni_zeme_a_projekty_transformacni/belorusko/projekty_ngos/pomoc_politicky_pronasledovanym_a.html (24. 4. 2014)

„Postdemokracie jako bezpečnostní hrozba“ *Revue Politika*, (online). Dostupné z: http://www.revuepolitika.cz/clanky/585/postdemokracie-jako-bezpecnostni-hrozba (24. 4. 2014)

„Probíhající pomoc“ *Člověk v tísni,* (online). Dostupné z: http://www.clovekvtisni.cz/cs/lidska-prava/zeme/belorusko/programy (24. 4. 2014)

„Prohlášení MZV ČR ke kauze víza pro běloruského prezidenta Lukašenka“ *MZV ČR,* (online). Dostupné z: https://www.mzv.cz/jnp/cz/udalosti_a_media/prohlaseni_a_stanoviska/archiv_prohlaseni_a_stanovisek/archiv_2002/x2002_11_15_lukasenko_neudeleni_vstupniho_viza_do_cr.html (24. 4. 2014)

„Prohlášení MZV ČR k represím vůči A. Milinkevičovi a dalším představitelům běloruské opozice“ *MZV ČR,* (online). Dostupné z: http://www.mzv.cz/jnp/cz/udalosti_a_media/archivovane/prohlaseni_a_stanoviska/prohlaseni_mzv_cr_k_represim_vuci_a.html (24. 4. 2014)

„Prohlášení MZV k parlamentním volbám a referendu v Bělorusku“ *MZV ČR,* (online). Dostupné z: http://www.mzv.cz/jnp/cz/udalosti_a_media/archivovane/prohlaseni_a_stanoviska/prohlaseni_mzv_k_parlamentnim_volbam_a.html (24. 4. 2014)

„Projev ministra Zaorálka na 25. zasedání Rady OSN pro lidská práva v Ženevě“ *MZV ČR,* (online). Dostupné z:

http://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/archivy/clanky_a_projevy_ministra_zaoralka_2014/x2014_03_04_projev_ministra_zaoralka_na_25_zasedani_rady_osn_pro_lidska_prava_v_zeneve.html (24. 4. 2014)

Prokop, Ivo. 2002. „Bělorusko pohrozilo ČR přerušením diplomatických styků." *Český rozhlas,* 14. 11. 2002 (online). Dostupné z: http://radio.cz/cz/rubrika/zpravy/belorusko-pohrozilo-ceske-republice-prerusenim-diplomatickych-styku (24. 4. 2014)

„Přijede Lukašenko do Prahy? Ne" *Lidovky.cz,* (online). Dostupné z: http://www.lidovky.cz/prijede-lukasenko-do-prahy-ne-dj7-/zpravy-svet.aspx?c=A090430_184556_ln_eu_mtr#utm_source=clanek.lidovky&utm_medium=text&utm_campaign=a-souvisejici.clanky.clicks (24. 4. 2014)

„Příručka pro české firmy a NGOs k projektům EU v sousedství" *MZV ČR,* (online). Dostupné z: http://www.mzv.cz/jnp/cz/udalosti_a_media/archiv_zprav/rok_2012/seminar_pro_ceske_firmy_a_neziskove.html (24. 4. 2014)

Pštross, Tomáš. 2004. „Problematika lidských práv v české zahraniční politice." Pp. 211 - 226 in Otto Pick, Vladimír Handl (eds.). *Zahraniční politika ČR 1993 – 2004.* Praha: ÚMV.

„Rozhovor prezidenta republiky Václava Havla a filozofa Václava Bělohradského" *Václav Havel,* (online). Dostupné z: http://vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=rozhovory&val=997_rozhovory.html&typ=HTML (24. 4. 2014)

Řezník, Miloš. 2003. *Bělorusko.* Praha: Libri.

Sahanovič, Hienadz, Zachar Šybieka. 2006. *Dějiny Běloruska.* Praha: NLN.

Savovová, Alice, Michal Thim. 2008. *ČR a východní dimenze EPS.* Praha: Respekt Institut.

Sikkink, Kathryn. 2004. *Mixed Signals: U. S. Human Rights Policy and Latin America.* Ithaca: Cornell University Press.

Smith, Steve, Amelia Hadfield, Tim Dunne. 2012. *Foreign policy: theories, actors, cases.* Oxford: Oxford University Press.

Soukup, Ondřej. „Zeman pokračuje v postsovětské diplomacii. Na Hradě přijme i uzbeckého diktátora." *Ihned.cz,* 31. 1. 2014 (online). Dostupné z: http://zpravy.ihned.cz/c1-61641170-zeman-prijme-uzbeckeho-diktatora (24. 4. 2014)

Suk, Jiří. 2006. „Czechoslovakia's Return to Democracy." Pp. 9 – 29 in *Transformation: The Czech Experience.* Praha: Člověk v tísni.

Svačina, Petr. 2003. „Druhé rozšíření: Řecko." Pp. 61 – 84 in Petr Fiala, Markéta Pitrová (eds.). *Rozšiřování ES/EU.* Brno: Mezinárodní politologický ústav.

Syllová, Jindřiška. 2008. *Parlament ČR.* Praha: Linde.

Šaradín, Pavel. „Bilance Topolánkova kabinetu v mezicase vládnutí." *Analýzy z ČR 4.* Praha: Friedrich Ebert Stiftung.

Šišková, Naděžda. 2008. *Dimenze ochrany lidských práv v EU.* Praha: Linde.

„Školení pro experty ze zemí VP“ *MZV ČR,* (online). Dostupné z: http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/evropska_unie/vychodni_partnerstvi/skoleni_pro_experty_ze_zemi_vychodniho_1.html (24. 4. 2014)

Šuškevič, Stanislau. 2003. „Belarus: To Democracy Through Neo-Communism.“ *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization* 11 (3): 55 – 63.

„Transformační pomoc Iráku v roce 2004“ *MZV ČR,* (online). Dostupné z: http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/lidska_prava/prioritni_zeme_a_projekty_transformacni/irak/transformacni_spoluprace_iraku_2004.html (24. 4. 2014)

Tulmets, Elsa. 2009. „Státy východní dimenze EPS v české zahraniční politice.“ Pp. 207 – 221 in Michal Kořan a kol. (ed.). *Česká zahraniční politika v roce 2008.* Praha: ÚMV.

Tulmets, Elsa. 2010. „Státy východní dimenze EPS v české zahraniční politice.“ Pp. 204 – 218 in Michal Kořan a kol. (ed.). *Česká zahraniční politika v roce 2009.* Praha: ÚMV.

„USA welcomes comments about its human rights record, embassy says“ *Naviny. by,* (online). Dostupné z: http://naviny.by/rubrics/society/2014/02/12/ic_news_259_432089 (24. 4. 2014)

Veselý, Luboš. 2007. „Zahraničněpolitické směřování Běloruska a jeho perspektivy.“ *Research Paper 27.* Praha: AMO.

„Visegrad 4 Eastern Partnership Program“ *Visegrad Fund,* (online). Dostupné z: http://visegradfund.org/v4eap/ (24. 4. 2014)

Vláda ČR. 1996. „Programové prohlášení vlády.“ *Vláda ČR* (online; Pdf). Dostupné z: http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2010-cr/vaclav-klaus-2/Programove-prohlaseni-vlady_1.pdf (24. 4. 2014)

Vláda ČR. 1998. „Programové prohlášení vlády“ *Vláda ČR,* (online; Pdf). Dostupné z: http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2010-cr/milos-zeman/Programove-prohlaseni-vlady_1.pdf (24. 4. 2014)

Vláda ČR. 2014. „Programové prohlášení vlády ČR.“ *Vláda ČR* (online; Pdf). Dostupné z: http://www.vlada.cz/assets/media-centrum/dulezite-dokumenty/programove_prohlaseni_unor_2014.pdf (24. 4. 2014)

Vobruba, Georg. 2002. „EU v krizi z rozšíření.“ *Sociologický časopis* 38 (5): 535 – 552.

Všelichová, Zdena. 2007. „Aktuální aspekty ochrany lidských práv v prostoru EU.“ *Aplikované právo* 5 (2): 13 – 26.

„Východní Partnerství“ *MZV ČR,* (online). Dostupné z: http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/evropska_unie/vychodni_partnerstvi/ (24. 4. 2014)

„Vzdělávací a informační podpora běloruskému nevládnímu sektoru“ *MZV ČR,* (online). Dostupné z: http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/lidska_prava/prioritni_zeme_a_projekty_transformacni/belorusko/projekty_ngos/vzdelavaci_a_informacni_podpora.html (24. 4. 2014)

Wallat, Josefine. 2001. „Czechoslovak/Czech Foreign and Security Policy 1989 – 1999.“ *Perspectives* 9 (1): 14 – 29.

Weiss, Tomáš. 2011. „Projecting the Re-Discovered: Czech Policy Towards Eastern Europe.“ *Perspectives* 19 (2): 27 – 44.

„What are human rights“ *United Nations Human Rights,* (online). Dostupné z: http://www.ohchr.org/EN/Issues/Pages/WhatareHumanRights.aspx (24. 4. 2014)

Wilson, Andrew. 2011. *Belarus: The Last European Dictatorship.* New Haven: Yeal University Press.

„Working Group 1: Democracy, Human Rights, Good Governance & Stability“ *Civil Society Forum,* (online). Dostupné z: http://www.eap-csf.eu/en/working-groups/wg1-democracy-human-rights/ (24. 4. 2014)

Zbořil, František. 2010. *Československá a česká zahraniční politika.* Praha: Leges.

„Zeman: Politika ochrany lidských práv nesmí kazit firmám export“ *Týden.cz,* (online). Dostupné z: http://www.tyden.cz/rubriky/domaci/politika/zeman-politika-ochrany-lidskych-prav-nesmi-kazit-firmam-export_300313.html?showTab=nejctenejsi-7#nejctenejsi (24. 4. 2014)

Zemanová, Štěpánka. 2007. „Zahraniční politika v oblasti lidských práv: Postup a metody analýzy.“ *Mezinárodní vztahy* 42 (1): 25 – 47.

Ženka, Jan, Jan Kofroň. 2012. *Metodologie výzkumu v sociální geografii – případové studie.* Ostrava: Ostravská univerzita.

Abstrakt

Hlavním cílem této bakalářské práce je charakterizovat politiku lidských práv České republiky vůči Bělorusku. Práce se snaží zjistit, jakým způsobem se Česká republika staví k porušování lidských práv v této postsovětské republice, která je označována jako poslední diktatura v Evropě. Jako metodologický postup byla zvolena deskriptivní případová studie, která kombinuje deskripci a analýzu.

Text je členěn na tři hlavní kapitoly. První kapitola se zabývá lidskými právy jako součástí zahraniční politiky státu a odpovídá na otázku, proč je v současnosti lidskoprávní politika předmětem kritiky. Další kapitola je nejdůležitější částí práce, protože sleduje a analyzuje konkrétní demokratizační a lidskoprávní aktivity české strany vůči Bělorusku. Poslední část se zaměřuje na českou aktivitu vůči Bělorusku v rámci Evropské unie. Cílem je zjistit, zda se Česká republika dostatečně angažuje na evropské scéně – především v rámci Společné zahraniční a bezpečnostní politiky EU a projektu Východní partnerství.

Vyhodnocením dat, prohlášení a akcí českých představitelů lze dojít k závěru, že rozsah a povaha lidskoprávní a demokratizační politiky vůči Bělorusku v zásadě odpovídá reálným možnostem České republiky. Česká republika věnuje běloruské problematice velkou pozornost. Bělorusko je jednou z prioritních zemí, kterým poskytuje transformační asistenci. V projektu Východní partnerství by se však Česká republika mohla více angažovat.

Klíčová slova: lidská práva, zahraniční politika, Česká republika, Bělorusko, transformační spolupráce, Evropská unie, Východní partnerství

Abstract

The main goal of this bachelor thesis is to characterize Czech Republic's human rights policy towards Belarus. The thesis attempts to find out what is the Czech Republic's attitude to human rights violations in this post-Soviet republic, which is labelled as Europe's last dictatorship. Descriptive case study has been chosen as a methodological approach, which combines description and analysis.

The text is divided into three main chapters. The first chapter deals with human rights as part of the foreign policy of the country and answers the question, why human rights policy is currently subject of criticism. Next chapter is the most important part of the thesis, because it tracks and evaluates human rights and democratization activities of the Czech side towards Belarus. The last part focuses on the Czech activity towards Belarus in the European Union. The objective is to determine whether the Czech Republic is sufficiently involved on the European scene – especially in the Common foreign and security policy EU and Eastern Partnership project.

By evaluating data, statements and actions of the Czech representatives can be concluded that the extent and nature of human rights and democratization policy towards Belarus essentially corresponds to the real possibilities of the Czech Republic. The Czech Republic pays much attention to the issue of Belarus. It is one of the priority countries to which the transition assistance is provided. In the Eastern Partnership project, however, the Czech Republic could be more active.

Key words: human rights, foreign policy, Czech Republic, Belarus, transition assistance, European Union, Eastern Partnership